

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Klára Nováková

**Klenot Koruny české či symbol němectví v Čechách? Hrad
Karlštejn jako místo paměti mezi léty 1938–1948**

The jewel of the Bohemian Kingdom or the symbol of Germanness
in Bohemia? The Karlštejn castle as a site of memory between the years
1938–1948

Poděkování:

Nejprve bych ráda poděkovala doc. Mgr. Kamilu Činátlovi, Ph.D. za přijetí mě pod svá křídla a odbornou podporu při psaní práce. Své díky též posílám správě Státního hradu Karlštejn, za poskytnutí konzultací a přístupu k pamětním knihám. Tato práce by nemohla vzniknout bez neúnavné opory, korektury a připomínek mých drahých přátel a rodiny. Především bych ráda poděkovala Danovi, Aničce, Nikče, Elišce, Markovi, Štěpánce, mámě, tátovi a nakonec všem, kteří ve zdraví přečkali moje neúnavné přednášky o tom, proč je Karlštejn super.

Odevzdáním této bakalářské práce potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 13. května 2024.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá hradem Karlštejnem jako místem paměti. Zkoumá, jak byl prezentován a vnímán veřejností mezi léty 1938-48. Metodologicky práce vychází z paměťových studií a využívá především koncept míst paměti formulovaný Pierrem Norou. V českém prostředí představuje klíčovou inspiraci práce Davida Venclíka zaměřená na Karlštejn jako místo paměti ve starším období. Primárním pramenem jsou pamětní knihy hradu Karlštejn, údaje o návštěvnosti a další rozličné propagační materiály. Práce se zaměřuje především na kvalitativní analýzu pamětních knih. Ve spojení s dalšími zmíněnými materiály je cílem autorky představit pohled veřejnosti na hrad Karlštejn v letech 1938-1948. Autorka též představí možnosti dalšího využití pamětních knih v oblasti paměťových studií. V závěru práce nabídne komparaci proměny vnímání hradu ve sledovaném období s předválečnou dobou a s obdobím po roce 1948 až do současnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Karlštejn, místo paměti, pamětní kniha, kulturní paměť, Karel IV., kulturní dědictví, památková edukace

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with Karlštejn Castle as a site of memory. It examines how it was presented and perceived by the public between the years 1938-48. Methodologically, the thesis is based on memory studies and mainly uses the concept of sites of memory formulated by Pierre Nora. The work of David Venclík focusing on Karlštejn as a place of memory in the earlier period is a key inspiration in the Czech environment for this thesis. The primary sources are the visitors' books of Karlštejn Castle, visitor data, and other various promotional materials. The work focuses mainly on the qualitative analysis of the memory books. In conjunction with the other materials mentioned, the author aims to present the public's view of Karlštejn Castle between 1938 and 1948. The author will also present the possibilities of further use of commemorative books in the field of memory studies. At the end of the thesis, she will offer a comparison of the changing perception of the castle in the pre-war period and the period after 1948 until the present day.

KEYWORDS

Karlštejn, site of memory, visitors' book, cultural memory, Charles IV., cultural heritage, monument education

V práci byl pro práci s daty využit program ATLAS.ti, zapůjčený Laboratoří studií pokročilého multimediálního vzdělávání při Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy. Licence programu je financována z projektu GA UK: Multimediální materiály pro výuku informatiky na 2. stupni ZŠ, číslo 360322, MFF UK, řešitel Anna Yaghobová.

Obsah

Úvod	1
1 Metodologie	3
1.1 Kolektivní paměť	3
1.2 Norova místa paměti	3
1.3 Karlštejn jako místo paměti	4
2 Karlštejn v obrazech času	6
2.1 Karlštejn v předválečném období	6
2.2 Karlštejn v okovech druhé světové války	12
2.3 Poválečné období na Karlštejně a oslavy výročí založení hradu	18
3 Pamětní knihy	23
3.1 Pamětní knihy jako pramen	24
3.2 Výzkum pamětních knih	25
3.3 Analýza pamětních knih	26
3.3.1 Kde jsou knihy uloženy	26
3.3.2 Průběh analýzy	27
3.4 Výsledky analýzy	29
3.4.1 Kdo tedy byl onen návštěvník a komu byly vzkazy adresovány?	29
3.4.1.1 Zahraniční návštěvníci	29
3.4.1.2 Domácí návštěvníci	34
3.4.2 S jakými typy vzkazů se můžeme setkat?	37
3.4.3 Karlštejn jako místo paměti a jeho proměna	38
Závěr	42
Seznam použitých zdrojů	44
Seznam příloh	47

Úvod

Už v době svého vzniku byl Karlštejn opěvován v tehdejších kronikách. Původně letní sídlo císaře dostalo v polovině čtrnáctého století nový úkol – stát se schránkou pro korunovační klenoty Svaté říše římské. Hrad je pro tento účel jako stvořený; nachází se necelý den jízdy na koni od Prahy, je ukrytý v malebném údolí řeky Berounky a díky své poloze působí téměř nedobytně. Karel IV. nechal vybudovat hrad natolik bezpečný, aby jeho zdi mohly chránit říšské korunovační klenoty, a svou funkci dobře plnil po několik následujících staletí.

Díky pozdějšímu uložení českých korunovačních klenotů, ke kterému došlo za dob Karlových synů, se pak hrad postupně ukládal do paměti národa jako symbol. Symbol místa, jež ukazuje moc a rozsah České koruny a je tak bezpečným, že v něm byla uložena sama koruna svatého Václava. Karlštejn je obdobně zmiňován i v pozdější literatuře, ovšem intenzivní zájem se o něj obnovil až s nástupem německého romantismu na přelomu 18. a 19. století. Následně se dostal do středu zájmu obrozenců, v jejichž očích se v Karlštejnu schovával jeden z mnoha klíčů ke slavné české historii. I díky jejich snahám došlo na konci 19. století k rozsáhlé puristické rekonstrukci hradu, která mu propůjčila nový vzhled. Konečně se návštěvníci mohli bezpečně procházet ve šlépějích samotného otce vlasti.¹ Zlom nastal s počátkem druhé světové války.

Nacistická ideologie obecně pracovala na odstraňování národních myšlenek a její výklad dějin měl pouze posílit pozici Němců na mezinárodním poli. Do tohoto konceptu spadalo právo Němců na historicky české území. Jádrem předkládané práce bude sledování snah o proměnu Karlštejna, na které nacistický režim pracoval, a následně, zda a jak tato „propaganda“ zapůsobila a jak se promítla do pozdější doby. Tomu by měla napomoci analýza pamětních knih hradu Karlštejna ve sledovaném období, které jsem prostudovala; případně se mohou stát předmětem studia i propagační materiály používané na hradě a statistiky návštěvnosti dostupné k většině sledovaných let.² Mezi další použité primární prameny se řadí hospodářské záznamy, dnes uschované v Národním archivu, či pamětní

¹ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – MENCLOVÁ, Dobroslava: *Karlštejn*. Praha, 1965.

² Národní archiv ČR v Praze (dále NAČR), fond Státní památková správa (dále SPS), karton 236-239.

kniha železniční stanice Karlštejn, jež zde byla založena na konci roku 1945.³ Dále byly využity materiály uložené v Národním archivu ve fondu Státní památkové správy (SPS).

K tomuto tématu mě zpočátku přivedl můj dlouhodobý zájem o hrad Karlštejn, který se prohloubil od doby, kdy jsem před několika lety začala na hradě provádět. Samotné časové zaměření na osudy této památky ve 30. a 40. let minulého století jsem poté studovala ze dvou konkrétních publikací a ze zvědavých dotazů návštěvníků. Jednalo se o studii Naděždy Kubů, ve které autorka rozebírá vývoj hradních expozic ve 20. století a věnuje i drobnou část publikace hradu Karlštejnu v době druhé světové války. Už jen to, že hrad byl otevřen veřejnosti a pyšnil se relativně vysokou návštěvností, mě zaujalo a toužila jsem vědět více.⁴ Další inspirací byl David Venclík a jeho publikace, ve které se zabývá vnímáním Karlštejna v 19. století. Jeho pojetí tohoto tématu se stalo zásadním zdrojem pro tuto práci.⁵

³ NAČR, Sběrka staničních kronik inv. č. 496, *Pamětní kniha staničního úřadu Karlštejn. 1945-1949.*

⁴ KUBŮ, Nad'a. *Karlštejn – vznik a vývoj hradního muzea a jeho proměna v náznačkovou interiérovou instalaci.* In: BAREŠ, Petr. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře.* Praha, 2010.

⁵ VENCLÍK, David: *Strážce historické paměti: proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století.* Praha, 2021.

1 Metodologie

1.1 Kolektivní paměť

Koncept kolektivní paměti, zavedený Mauricem Halbwachsem, představuje klíčový přístup pro zkoumání paměti ve společnosti. Dle Halbwachse není paměť jednotlivce izolovaný jev, ale je formována a udržována svým okolím. Podle něj je paměť společenským produktem, který vzniká skrze interakce jednotlivců a skupin v určitém historickém, kulturním a sociálním kontextu.⁶

Halbwachsův koncept byl dále rozšiřován a zkoumán na poli paměťových studií. Například Jan Assmann zdůrazňuje význam kolektivní paměti pro formování a udržování kulturní identity a zdůrazňuje vliv společných a kulturních symbolů a narativů na kolektivní zapamatování.⁷ Navazuje na něj i Pierre Nora, jehož teorie se staly metodologickým základem této práce.

1.2 Norova místa paměti

O tom, že Karlštejn je klíčovou památkou českých dějin, se nedá pochybovat. Proto jsem se v předkládané práci o vnímání hradu Karlštejna v první polovině 20. století rozhodla aplikovat teorii Pierra Nory o tzv. „místech paměti“. V minulém století přišel francouzský historik Pierre Nora s novým pojmem „místa paměti“, který způsobil masivní rozšíření zájmu o paměťová studia. Tento termín popularizoval ve třídílném vydání publikací „Les Lieux de Mémoire“, které vycházely mezi léty 1984-1992.⁸

Podle Nory zažívají moderní společnosti zažívají ztrátu autentických paměťových prvků, které jsou nahrazovány „místy paměti“ - místy, která slouží k udržování a ke konstrukci kolektivní paměti. Tato místa mohou být fyzická (jako památníky, muzea, pamětní desky) nebo abstraktní (jako literární díla, historické narativy). Místa paměti mají silnou symbolickou a kulturní funkci a jsou vnímána jako svatá místa, která evokují a udržují paměť kolektivních událostí a identit. Prostřednictvím rituálů, příběhů a památných objektů se na

⁶ HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie (ed.): *Kolektivní paměť*. Praha, 2009.

⁷ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha, 2001, s. 31-61.

⁸ NORA, Pierre. *Les Lieux de mémoire*. Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), Paris, 3 díly – La République (1 vol., 1984), La Nation (2 vol., 1986), Les France (3 vol., 1992).

těchto místech udržuje živá paměť a zdůrazňuje se význam historických událostí pro společnost. Nora zdůrazňuje, že místa paměti nejsou statické struktury, ale spíše dynamické procesy, které se neustále vyvíjejí a transformují v souladu s proměnlivými potřebami a interpretacemi společnosti. Tato místa jsou otevřená různým interpretacím a diskusím, což umožňuje neustálý dialog a reinterpetaci paměti. Místa paměti jsou také důležitými aktéry v politických a sociokulturních procesech a jejich výběr, prezentace a interpretace často odrážejí mocenské struktury a kulturní politiky společnosti. Celkově koncept míst paměti poskytuje užitečný rámec pro porozumění procesům formování, udržování a prezentace paměti ve společnosti a umožňuje zkoumat různé aspekty paměti a identit v různých historických, sociokulturních a politických kontextech.⁹

1.3 Karlštejn jako místo paměti

Karlštejn byl v centru pozornosti českých spisovatelů, umělců a vědců po staletí. Přes práce kronikářů doby Karlovy, přes Hájkovu kroniku, Bohuslava Balbína a české obrozenecké hnutí 19. století, jež je popsáno níže. Zájem o tuto památku pokračuje napříč 20. stoletím až do dnešních dní. Ať už se jedná o prozaické či vědecké publikace, většinou se shodují na jedné charakteristice, a to, že je „jeden z našich nejvýznamnějších a nejvznošnějších hradů“.¹⁰

David Venclík si stanovil za cíl představit Karlštejn v průběhu 19. století a na počátku století 20. Sledoval, do jaké míry nacionální hnutí jím sledovaného období ovlivňovalo puristickou rekonstrukci hradu, a následně pozoroval i proměnu jeho vnímání napříč českou a německou společností. Říká, že k zásadní změně dochází v šedesátých letech 19. století, kdy čeští poslanci zemského sněmu a celkově česká společnost znovu obnovují snahu o větší osamostatnění a zrovnoprávnění v rámci rakouské monarchie. Vyvrcholením tohoto aktu byl příslib císaře Františka Josefa I., že se nechá korunovat svatováclavskou korunou v Praze. A tak možná nebude překvapením, že nadšení poslanci přichází s návrhem o rekonstrukci tehdy zchátralého hradu Karlštejn. Hrad měl konečně dostat podobu, kterou si zasloužil. Samotná rekonstrukce proběhla na konci 19. století a byla zakončena v prvních letech

⁹ NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. In: MAYER, Françoise – BENSA, Alban – HUBINGER, Václav(eds.): *Antologie francouzských společenských věd*: město. Praha, 1996, s. 40-63.

¹⁰ SOUKUP, Karel. *Karlštejn*, Praha, 1963, s. 1.

20. století. Knihu uzavírá tvrzením, že v německé společnosti byl Karlštejn vnímán zcela účelově jako úložné místo pro korunovační klenoty Svaté říše římské, avšak pro Čechy znamená něco jiného. Znamená místo, které má tradici vázající se k jednomu z nejvýznamnějších panovníků českých dějin. Místo, kam obrozenci začali pořádat výlety a kde čeští odborníci začali připravovat novou expozici, jež měla přiblížit nejslavnější epochu národních dějin.

Pamětním knihám Karlštejna se detailně věnoval Venclík v samostatné studii, ve které použil vzaky převážně německých básníků, obrozenců a podpisy císařů Františka I. a Františka Josefa I., vše pro doplnění příběhu rekonstrukce hradu a jejího významu. Pamětní knihy mu ukázaly zájem obrozenců nejen pouze o český jazyk, ale celkově o klasické jazyky a ideu panslovanství. Například Václav Hanka, nálezce Rukopisu Královédvorského, se do pamětní knihy podepsal azbukou. Studie funguje jako perfektní přípravné pole pro jeho následující práce a představuje i duální česko-německé prostředí, které projevovalo zájem o Karlštejn. Pro obrozence byl jednohlasně dědictvím otce vlasti, pro německé romantiky schránou pro říšské klenoty a možné místo ukrytí legendárního svatého grálu. Pamětní knihy mu v tomto umožnily udělat sondu do povědomí těchto návštěvníků.¹¹

V rámci předkládané práce pomyslně navazují na jeho publikované práce a snahu vybudovat povědomí o událostech na hradě a jeho vnímání v pozdějších dobách. V jeho zdech se promítají staletí politických, kulturních a náboženských dějin země. Tuto tezi podkládám tematickou kvalitativní analýzou pamětních knih hradu Karlštejn, jež je poté věnována třetí kapitola této práce.

¹¹ VENCLÍK, David. *Karlštejnské návštěvní knihy jako pramen k dějinám 19. století*. In: *Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře*. Jaroslav MALICKÝ – Ladislav JANOVEC – Ilona GWÓZDŹ-SZEWCZENKOG (eds.), Radków – Wrocław – Praha, 2009. s. 277–291.

2 Karlštejn v obrazech času

2.1 Karlštejn v předválečném období

*„I nemohl sám sobě postaviti lepšího pomníku než tento velebný hrad, kterýž vždy od věrných Čechův za věc posvátnou pokládán byl, i nemohl nám zůstaviti po sobě lepší památky než této, která nás na nejšťastnější doby vlasti naší, první zlatý věk upomíná.“*¹² Sedláčkův pohled na význam monumentálního hradu, který kráší Berounsko již po téměř sedm staletí, nám doplňuje mozaiku skládající se již od počátku 19. století. Nadšení veřejnosti pro tuto památku se začalo znovu probouzet právě v této době. Prvním autorem, který na poklad za karlštejnskými zdmi upozornil, byl Friedrich von Schegel ve své práci z roku 1812.¹³ V jeho textu se objevuje hrad Karlštejn, tehdy ve vlastnictví tereziánského ústavu šlechticů, jako tzv. národní klenot. Ve své práci sice stále přejímá německý „kritický“ pohled na vládu Karla IV., ale zároveň neváhá poukázat na národní význam hradu. Dostává se i ke kritice. Kritice toho, jak nechává jeho generace, nazývající se vzdělanou, chátrat památníky naší minulosti místo jejich opravení, přechovávání, mapování a interpretování.

V následujících letech dochází k oživení zájmu o hrad, který je zdokumentován i v místních pamětních knihách. Z nejstarších návštěvních knih se dochovaly pouze zlomky; od roku 1810 jsou v hradním archivu zachované kompletně. Postupně se zájem o Karlštejn zvyšuje. První vlna obrozenců začala brzy poukazovat na to, že pozornost věnovaná hradu je primárně z německého prostředí, ukazující se na podpisech v knihách či nabídce suvenýrů u správce, proto se začalo vybízet k tvorbě průvodců i v českém jazyce. Zároveň se s počátkem národního obrození v rámci snahy o „počešťování“ poprvé objevuje nové jméno pro Karlštejn, Karlův Týn. Pojem do té doby neznámý si však získal takovou oblibu, že se s ním v omezeném rozsahu setkáváme dodnes. Nalézáme též nejrůznější umělecká zpracování s tematikou hradu, dochovaly se nám například Mánesovy a Liebscherovy malby, nebo se do podvědomí dostala báseň Karla Hynka Máchy „Karlův Týn“.

Revoluční události roku 1848 příhodně spojené s pětistým jubileem hradu se staly hnacím motorem pro tzv. Národní pout' na Karlštejn, na jejímž konci pronesl kaplan Jan Karel Škoda

¹² SEDLÁČEK, August. *Průvodce na Karlštejně*. Praha, 1884, s. 5.

¹³ VENCLÍK, David. *Strážce historické paměti: proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století*. Praha, 2021, s. 37.

řeč vyzdvihující vlasteneckou myšlenku, jež ještě toho samého roku vyšla tiskem pod názvem „Hlas z Karlštejna“.¹⁴

Dopravu na hrad a s tím spojený turismus usnadnila nově vybudovaná železniční dráha mezi Prahou a Plzní, která byla dokončena roku 1863. Dohromady s čím dál tím více popularizovaným fenoménem „volného času“ to odstartovalo na hradě téměř revoluci návštěvnosti.¹⁵

Publikace o hradu vydávané v 19. století se primárně soustředily na popis pouze nejzachovalejších částí hradu, a tak se například o vybavení císařského paláce dozvídáme pouze zlomkovitě, například o existenci modlitebny císaře a jeho ložnice, leč veškerá pozornost je poté upřena spíše do sakrálních prostor dvou hradních věží, kde se nacházela i nejzachovalejší a nejcennější místa hradu. V úvodu každé této publikace se však objevila zmínka o významu hradu, ať už jakkoliv stručná, vyzvedla Karlštejn jako dědictví otce vlasti.¹⁶

Nedá se tudíž očekávat, že by zde návštěvníci mohli zhlédnout přepychové interiéry. Korunovační klenoty opustily hrad na samém počátku stavovského povstání roku 1619 a od té doby hrad stále více sloužil jako shromaždiště všemožného harampádí, také jako sýpky a seníky. A tak proto není divu, že návštěvníci často objevovali pouze poloprázdné místnosti s rozbitými okny a původní vzhled hradu mohli hledat ve své představivosti a na fragmentech dochovaného vybavení. Barvitý popis tehdejšího hradu přináší August Sedláček.¹⁷ Dále se dozvídáme spíše fragmentové zmínky o stavu hradu. V roce 1865 dokumentoval stav hradu W. Ambros, který dodával, že průvodci v kapli sv. Kříže pravidelně v rámci prohlídek sbírali ze země střepy skla padající ze stropní výzdoby.¹⁸

¹⁴ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*. Praha, 1965, s. 229-230.

¹⁵ VENCLÍK, David. *Z Prahy na Karlštejn pěšky aneb putování za hranice metropole do Českého krasu*. [online], Ekolist.cz, [cit. 2024-04-28], dostupný z: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/zpravy-na-karlstejn-pesky-aneb-putovani-za-hranice-metropole-do-ceskeho-krasu>

¹⁶ KUBŮ, Nad'a. *Karlštejn – vznik a vývoj hradního muzea a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci*. In: BAREŠ, Petr. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha, 2010, s. 25.

¹⁷ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl 6. Podbrdsko. Praha, 1889, s.1-70.

¹⁸ MENCLOVÁ, Drahoslava. *Restaurace hradu Karlštejna*. In: *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1., s odkazem na práci W. Ambrose, *Die Burg Kalrstein in Bohmen ind ihre Restaurierung, Mitteilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst-und historischen Denkmale X*, 1865, s. 43-56

Tento stav hradu měla napravit dekády připravovaná rekonstrukce. Josef Mocker se v rámci celé přestavby pokoušel představit plány a novou podobu hradních interiérů. Po mnoha debatách se došlo k závěru, že hrad nebude přestavován ani jako částečné obydlí císaře, ale docházelo zde k úpravě muzea, tedy památky, která měla přicházejícím návštěvníkům ukazovat starou slávu Království Českého. Chvíli se zvažovalo využití aspoň části hradních prostor a případné umístění místodržitelského archivu; tyto nápady však byly smeteny ze stolu.¹⁹ V Mockerových představách by tak bylo nejlépe, kdyby hrad byl po dokončené rekonstrukci naplněn kopiemi gotického nábytku pro představení doby a způsobu, jak se na hradě žilo.²⁰ Myšlenka „náznakové“ expozice byla tehdy nová a jaksi cizí. Tento plán byl již od počátku kritizován, následně se začalo pracovat na možném kompromisu, a to na kombinaci kopií a dochovaných částí inventáře s klasickou vitrinovou expozicí. Předměty byly rozmístěny spíše podle toho, kam se nejlépe hodily prostorově než tam, kde byly skutečně využívány. Co se naplnilo částečně dle jeho přání, bylo vymalování místností císařského paláce malířem Wenigem, výmalba však byla smyta pár let po Mockerově smrti. Zůstala pouze v prostorách kaplí sv. Mikuláše a sv. Václava, kde k jejich částečnému smytí došlo o několik dekád později.

Jediné, co bylo na počátku 20. století na hradě plně vybaveno, byl kostel Nanebevzetí Panny Marie a kaple sv. Kříže. Práce na vybavení interiéru započaly v roce 1898, kdy už samotná rekonstrukce byla téměř hotová; kaple sv. Mikuláše a sv. Václava v císařském paláci dostaly nové oltáře, sv. Václav i zbrusu novou sochu. Podle již zmiňovaného popisu Augusta Sedláčka se dá poznamenat, že hrad v této fázi mohl i připomínat skladiště, fragmenty původní výzdoby či kočár z doby Rudolfa II. zdobily původní sál předků.

Velkou událostí se pro hrad stala návštěva císaře Františka Josefa I., kterému byl představen hrad ve své právě dokončované podobě. Císař při té příležitosti navrátil na hrad čtyři obrazy z kaple, které byly od vlády Josefa II. umístěny ve Vídni.²¹

¹⁹ KUBŮ, Naďa. *Přívodce po hradních expozicích na Karlštejně: Připomenutí památných exponátů v hradních prostorách do roku 1945*. In: Památky středních Čech 1/2013, roč. 27, Praha, 2013, s. 27-29.

²⁰ GOTTFRIED, Libor. *Sto let hledání „ducha Karlštejna“*. In: Památky středních Čech 2/2013, roč. 27, 2013, s. 23-24.

²¹ VENCLÍK, David. *Strážce historické paměti: proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století*. Praha, 2021, s. 128-129.

Instalací a organizací hradního muzea byl roku 1905 pověřen profesor Bohuslav Matějka. Profesor Matějka se snažil řídit Mockerovým přáním, aby předměty vystavené na hradě byly umístěny v blízkosti míst odkud pocházely, ne vždy však tuto zásadu dodržoval. Například původní ložnice Karla IV. se stala prostorem pro vystavování dochovaných církevních předmětů. Celou expozici instaloval následně během let 1906-1907 a téměř nezměněná zůstala až do roku 1920.

V roce nástupu profesora Matějky vychází *Služební řád pro strážce hradu Karlova Týna*. Jedná se o vůbec první řád tohoto druhu, který nám více umožňuje nahlédnout do interního fungování hradu. Dává přehled o směrnících správcovské a průvodcovské činnosti na hradě. Například určuje stanovenou maximální délku prohlídky na jednu hodinu, též upozorňuje na to, aby průvodce držel skupinu pohromadě a zachovával i obsah výkladu: „*Strážce hradní, necht' k návštěvníkům slušně a uctivě se chová a necht' jim ochotně žádaná vysvětlení podává. Při výkladu dějepisných událostí, necht' strážce hradní řídí se dle úředně schváleného a jemu vydanému popsání hradu Karlova Týna. Když jednotlivé památnosti hradu vysvětluje, necht' k výkladu svému nepřidává povídek a pověstí nezaručených.*“²² Už tato stať vypovídá cosi o existujícím sylabu, schváleném textu prohlídek, bohužel v archivu se dnes nenalézají. Návštěvníci si mohli prohlédnout nádvoří, císařský palác, jeho komnaty, kostel Nanebevzetí Panny Marie s nově uzavřenou kaplí sv. Kateřiny (dnes se do ní dá nahlédnout pouze skrze mříž), obydlí děkana a kapli sv. Kříže. Ostatní části hradu byly široké veřejnosti uzavřeny a zpřístupněny pouze se speciálním povolením správce.

Roku 1919 poté oficiálně vstupuje do funkce i správní výbor hradu Karlštejn, jež se skládal ze čtyř členů – zástupci ministerstev veřejných věcí, školství a národní osvěty a správce hradu samotného. Jejich povinnosti vůči hradu upravovala směrnice již z roku 1919; první aktualizace se jí dostalo až v roce 1948. Do těchto úkolů spadalo dohlížení na finance hradu, inventarizace sbírek nebo pravidelná každoroční prohlídka hradu.²³ Správnímu výboru předsedal dr. Zdeněk Wirth, který ve výboru působil od jeho vzniku až do poválečného období. Jako žák profesora Bohumila Matějky se aktivně zabýval hradním mobiliářem,

²² KUBŮ, Nad'a – KADLEC, Miloš – FAMĚROVÁ, Dagmar – HOLUB, Jiří – WAGNER, Petr. *Metodika průvodcovské činnosti na hradech a zámcích a dalších zpřístupněných památkách*. Praha 2014, s. 14-15.

²³ NAČR, fond SPS, kart. 239-238. *Zápisy ze schůzí správního výboru*.

správou sbírek a navrhoval různé drobné rekonstrukce, k čemuž měl jako jediný vystudovaný kunsthistorik ve výboru plné právo.²⁴

Po konci první světové války vyvstala nová zásadní otázka, která je opakovaně řešena jak v meziválečném, tak v poválečném období, a tou je vlastnictví hradu Karlštejn; tedy, zda je hrad majetkem bývalé Koruny České či majetkem zemským. Nakonec došlo k rozhodnutí, že se jedná o majetek státní, přesto ale zemský národní výbor opakovaně vznášel rozličné připomínky, včetně otevřeného protestu proti převedení hradu do správy Národní kulturní komise těsně po druhé světové válce.²⁵

Karlštejn se po svém slavnostním znovuotevření na začátku 20. století stal populárním turistickým cílem, a díky jeho výhodné pozici nedaleko od Prahy do něj zavítali návštěvníci z celého světa. První konkrétní data o návštěvnosti máme z let 1905-1915, kdy hrad navštívilo okolo 20 tisíc lidí ročně. Výrazný propad v návštěvnosti nastal během první světové války, kdy v roce 1915 dorazilo na hrad pouhých 8 722 lidí.²⁶

Roku 1920 Zdeněk Wirth dokončil přestavbu původní hradní expozice. Mezi změny, které provedl, patřilo přesunutí budňanského oltáře do audienční síně a rovněž barokního nábytku do rytířského sálu. V hodovní síni byly zároveň prezentovány drobné předměty nalezené na hradě a v kapli sv. Kateřiny byl vystaven zlomek z původního okna. V následujících letech Wirth sbírku drobně vylepšoval například pořízením nových vitrín v roce 1922 nebo snahou začlenit do hradních sbírek drobné předměty, které hrad dostal darem. V průběhu 20. a 30. let byla na hrad masivně skupována různá vyobrazení s karlštejnskou tematikou, ale i ta ve zmenšeném provedení dodnes sídlí v prvním patře Velké věže.²⁷

Kromě drobných úprav se expozice na hradě výrazně nezměnila po dalších třicet let. S jakou instalací se setkávali návštěvníci v období druhé světové války?

²⁴ UHLÍKOVÁ, Kristina. *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939)*. Praha, 2010, s. 122-123.

²⁵ KUBŮ, Naďa. *Karlštejn – vznik a vývoj hradního muzea a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci*. In: BAREŠ, Petr. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha, 2010. s. 60-61.

²⁶ KUBŮ, Naďa. *Karlštejn – vznik a vývoj hradního muzea a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci*. In: BAREŠ, Petr. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha, 2010, s. 60.

²⁷ KREMER, Vilém Václav. *Muzeum na hradě Karlštejně: Dějiny a popis karlštejnského muzea*. Čáslav, 1982, s. 15-28.

Celá prohlídka začínala jako dnes ve dvořenínské síni, kde se měl návštěvník seznámit s hradem v průběhu staletí. Napomáhaly tomu především obrazy a reprodukce nakoupené v minulých letech.

Poté se prošlo do manské, tedy rytířské, síně. Zde byly rozloženy části dochovaného mobiliáře a kopie manských skříní s původními dřevními výplněmi s erby, dále dveře od kaple sv. Kříže z dob Jana Bořity z Martinic s nápisem „*Pan Kristus nemocnější Pan, raz těchto klenotuov ostřihati sam až do nejposlednějšího dne.*“ Rovněž originál sošky sv. Mikuláše z roku 1370, jejíž autorství bylo připisováno samotnému císaři.

Pokračovalo se o patro výše do dnešního Sálu předků, tedy do Lucemburské síně. Zde byly k prohlédnutí sochy Karla IV. a Václava IV., kopie originálů z Mostecké věže Karlova mostu a kopie bust z triforia chrámu sv. Víta, vyobrazující Karlovu rodinu a blízké spolupracovníky. Dále stály v síni vitríny se zlomky kousků z kaple sv. Kříže spolu s pamětními knihami hradu a karlštejnské kapituly, které byly odebrány při rekonstrukci. Hodovní síň byla vyplněna drobnými fragmenty nálezů z hradu, jako byly části nádobí, úlomky gotických a renesančních kachlů a další.

V audienční síni se návštěvník seznámil s diptychem od Tommasa Modeny, dvěma renesančními skříněmi z roku 1612, se šesti zachovalými ornáty a dvěma barokními monstrancemi.

Stále původním dřevěným rámem prošel návštěvník do bývalé královny ložnice, kde ho očekával budňanský oltář z konce 15. století. Ve vitrínách bylo vystaveno dalších šest ornátů, originální soška Panny Marie ze 14. století a u vstupu do kaple sv. Václava stála tři původní klekátka.

Děkanství, poslední místnost navštívená v císařském paláci, obsahovalo předměty, které nebylo kam umístit. Jednalo se o truhlice ze 16. století, jež sloužily k ukládání spisů korunního archivu, dále o zbytky renesanční postele, kusy trámů, fošen nebo i o „karlštejnského draka“, tedy hlavu krokodýla. Odtud se již vycházelo po schodech nahoru přes renesanční mostek do kostela Nanebevzetí Panny Marie a přes něj po tentokrát již

novogotickém můstku až do kaple sv. Kříže, kde oficiálně prohlídka končila a průvodce odvedl skupinu zpět na nádvoří.²⁸

2.2 Karlštejn v okovech druhé světové války

Ani začátek druhé světové války nezastavil Karlštejn od prezentování svých pokladů veřejnosti. Dokazují to zachovaná data o návštěvnosti z období 1942–1946. Průměrně hrad navštívilo na 50 tisíc návštěvníků ročně.²⁹ Za válečných let se v rámci oficiální hradní statistiky vyhrazovala i kolonka pro členy Wehrmachtu a zahraniční návštěvy.³⁰

Prvotní úmysly nacistů s Karlštejnem byly zcela jiné a téměř nepracovaly s možnou muzejní prezentací hradu. Jedním z prvních nápadů na to, co by na Karlštejně mohlo být zřízeno, bylo vzdělávací středisko NSDAP. Plán musel vzniknout v prvních měsících po vzniku Protektorátu Čechy a Morava, protože z prvního dochovaného dopisu vedení strany státnímu tajemníkovi Úřadu říšského protektora SS-Obergruppenführerovi Karlu Hermannu Frankovi je jasné, že se jedná o již dříve projednanou záležitost. „...*ctěný stranický kamaráde, před dlouhou dobou jsem Ti ústně předložil návrh, abys zvážil otázku, zda by Karlštejn nepřicházel v úvahu jako školící hrad*“.³¹ Autor v dopisu mimo jiné žádá o názor na tento nápad. Sám si není jistý, zda bude jeho nápad úspěšný u protektorátní vlády. Sám K. H. Frank tento nápad podpořil a rozhodl se zažádat o kompletní hradní prohlídku, aby zjistil, zda Karlštejn opravdu vyhoví těmto účelům. Avšak hrad byl oficiálně pod správou protektorátní vlády a ta s ním měla jiné úmysly. Měl být poskytnut říšskému veliteli Philippu Bouhlerovi pro jeho speciální úkoly. Těmi bylo zkoumání takzvaného „*německého východu*“ a Karlštejn se měl stát stanoveným výzkumným střediskem plnícím tento účel. Na hradě se měly konat vědecké konference a zároveň měl pracovníkům zaručovat oázu klidu na výzkum. Kromě toho mělo na Karlštejně stále fungovat původně plánované vzdělávací centrum zaměřené na výzkum písemnictví v dějinách. Hrad by tímto byl částečně zbaven muzejního charakteru, uzavřel by se více veřejnosti, objevil se i nápad na možné vybudování

²⁸ KREMER, Vilém Václav. *Muzeum na hradě Karlštejně: Dějiny a popis karlštejnského muzea*. Čáslav. 1982, s. 15-28.

²⁹ V roce 1942 – 53 323 návštěvníků, 1943 – 78 641, 1944 – 64 730, 1946 – 64 730

³⁰ NA, fond SPS, kart. 236-239, *Statistiky návštěvnosti z let 1942, 1943, 1944, 1946*.

³¹ ŘEHOŘ, Tomáš. *Hrad Karlštejn – z pohledu teorie a praxe památkové péče ve 20. století*. Diplomová práce. FF UPCE. Pardubice, 2015. s. 53, reference na – NAČR, fond 1799, sig. 109-4/1434, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (Staatssekretär beim Reichsprotektor), *dopis adresovaný státnímu sekretáři K. H. Frankovi ze dne 6. 7. 1939*.

ubytování na hradě, nejspíše právě pro vědecké pracovníky.³² Dokonce byl i vytvořen výzkumný tým, do jehož čela byl dosazen profesor pražské německé univerzity E. Trunz.

Celá idea s odejmutím muzejního charakteru hradu a jeho využitím pro stranické účely se ale nesečkala s výrazným úspěchem. Jedním z nesouhlasících hlasů byl Anton Zenkl, zástupce kulturního oddělení Úřadu říšského protektora. Ve svém dopisu píše, že „*Dnes je hrad Karlštejn symbolem, který by měl být přiveden k životu důstojnějším způsobem... Tyto diskuze by bylo možné vést až po válce.*“³³

Nápad využití hradu pro jiné, než muzejní účely nebyl v nacistickém Německu něčím ojedinělým. Na území Protektorátu Čechy a Morava bylo takto využíváno několik památkových objektů. Moravský zámek v Tavíkovících sloužil od roku 1941 jako školicí středisko Hitlerjugend a NSDAP. Hrad Veverí se částečně stal rehabilitačním centrem pro zraněné, ale v objektu se také nacházela laboratoř Akademie SS. Na zámku v Českém Krumlově se usídlilo okresní vedení NSDAP a například na Konopišti tehdy sídlil hlavní štáb jednotek SS, které byly součástí tankové divize SS Totenkopf, navíc se rozsáhlé pozemky v okolí zámku staly vojenským výcvikovým centrem.³⁴

I přes všechny plánované změny v možném užití hradu na něm stále, jen s malými změnami, působil správní výbor. I když v jeho čele i nadále stál dr. Wirth, nově do něho byli jmenováni zástupci ministerstva dopravy a techniky, Ing. Kubíček a Ing. Břetislav Štorm.³⁵ Následně byl určen i nový správce hradu, důstojník československé armády, Jindřich Sechert. Aktivně na hradě stále působil i předchozí správce, Jaroslav Bohuslav, který zde dokonce bydlel. Sechert na hrad pouze pravidelně dojížděl.³⁶ Od roku 1939 se na podnět správního výboru začalo se sepisováním hradního inventáře, čehož se ujal dr. Karel Guth; samotný zápis uskutečňoval jeho asistent Lakomý. Bohužel byl 13. 7. 1942 zatčen gestapem a zahynul

³² NAČR, fond 1799, sig. 109-4/1434, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (Staatssekretär beim Reichsprotektor), dopis adresovaný vrchnímu vládnímu radovi dr. Giesovi na Pobočku říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 21. 10. 1941.

³³ NAČR, fond 1799, sig. 109-4/1434, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (Staatssekretär beim Reichsprotektor), dopis vrchního vládního rady A. Zankla adresovaný vrchnímu vládnímu radovi R. Giesovi na Pobočku říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 15. 11. 1941.

³⁴ ŘEHOŘ, Tomáš. *Hrad Karlštejn – z pohledu teorie a praxe památkové péče ve 20. století. Diplomová práce.* FF UPCE. Pardubice, 2015. s. 55-56.

³⁵ NAČR, fond SPS, kart. 237. *Zápisy ze schůzí správního výboru.*

³⁶ ŘEHOŘ, Tomáš. *Hrad Karlštejn – z pohledu teorie a praxe památkové péče ve 20. století. Diplomová práce.* FF UPCE. Pardubice, 2015. s. 55.

v koncentračním táboře Mauthausen.³⁷ Na jeho práci se poté navázalo až po konci války. Po dobu války Miroslav a Věra Chalupníčkovi, oba architekti, pokračovali v již před válkou zadaných vyměřovacích pracích a drobných rekonstrukcích napříč hradem.³⁸

Aktivní udržování hradu bylo v rukou pouhé hrstky zaměstnanců, což máme doloženo žádostmi o prodloužení smluv šatnářky, uklízečky, dozorkyně toalet, průvodců a fotografa.³⁹ Ze záznamů schůzí správního výboru též víme o působení pokladní, hlídače nádvoří, hlídače studně a dozorce při prohlídkách.⁴⁰ Ale například v roce 1943 se i šatnářka zavazovala v průběhu sezóny k minimálně třem hodinám provázení návštěvníků jako výpomoc vytiženým průvodcům.⁴¹ Po celé sledované období působil na hradě jediný odborný fotograf, J. Mráz, který byl zavázán nejen k odevzdávání kopií fotografií všech významných návštěv do hradního archivu, ale zároveň prodával své snímky i do dobových periodik.⁴² Je nejspíše tedy i autorem některých dochovaných fotek z představení „Noc na Karlštejně“ v roce 1944, jehož se účastnilo i tehdejší stranické zastoupení.⁴³

Na hrad byl, což asi není překvapením, zakázán vstup Židům. To, že se skutečně na tyto zákazy hledělo, nám dokládá objasnění udání z roku 1942 z domnělého „spatření žida na hradě“. Jistý Žid byl prý spatřen na nádvoří hradu a správce Jindřich Sechert se bránil „... že byl na hradě spatřen Žid možno vysvětliti jen tím, že zmíněný náležel ke skupině dělníků, která byla zaměstnána na stavbě silnice Mořina – hrad a který asi pracoval na odvážení rumu ze zasypaných hradních sklepů. Silniční správa totiž zaměstnává při stavbě silnice větší množství Židů, které jsou používány k různým pracím.“⁴⁴

Prohlídky samotné probíhaly nejspíše v podobné formě jako v předválečném období, avšak návštěvníci a obsah se nejspíše pozměnili. Trasa zůstala stejná, prohlídky byly

³⁷ Národní památkový ústav, úřední odborné pracoviště středních Čech, knihovna NPÚ, sig. 259, *Stavebně historický průzkum hradu. 1975.*

³⁸ NAČR, fond SPS, kart. 237. *Četné množství účtů za jejich práce a korespondence odkazující na existenci předchozích smluv plus smlouvy samotné.*

³⁹ NAČR, fond SPS, kart. 237-8. *Dopisy adresované správě hradu s žádostí o prodloužení smluv.*

⁴⁰ NAČR, fond SPS, kart. 238. *Zápis za schůze 25. května 1946, s. 3.*

⁴¹ NAČR, fond SPS, kart. 237. *Žádost Josefíny Koušové o prodloužení smlouvy šatnářky na hradě Karlštejn. 1943.*

⁴² NAČR, fond SPS, kart. 237. *Žádost Fotoateliéru Mráz o prodloužení smlouvy o působení na Karlštejně. 1943.*

⁴³ NAČR, fond SPS, kart. 237. *Fotografie z představení „Noc na Karlštejně“, 1944.*

⁴⁴ NAČR, fond SPS, kart. 237. *Zpráva o vyjasnění „žida na Karlštejně“, 1942.*

pravděpodobně pouze české a německé. Výlety na hrad pravidelně pořádaly jednotky SS, jež se následně nechávaly fotografovat či se podepisovaly do pamětních knih. Z jejich podpisů můžeme získat nejen informace o jejich jednotce, ale výjimečně i jejich pohled na hrad. Takovýto záznam máme například z Vánoc roku 1942. Tehdy se na hradě uskutečnilo vojenské cvičení simulující dobývání hradu. Jednotce SS se tenkrát povedlo hrad úspěšně ubránit a na oslavu jejich úspěchu zapsal poručík Mündt i speciální vzkaz. Kromě pochválení krásy hradu píše, že se „podařilo udržet hrdý hrad, památník němectví v Čechách, proti mnohonásobné přesile.“⁴⁵

Zde se dostáváme k zásadnímu bodu, a tím byla prezentace hradu za dob třetí říše. V rámci nacistické ideologie byly české země zařazeny do Říše, ve které měly být od počátku věků. Německá fascinace gotikou udělala z Prahy stejně jako z dalších českých měst a památek klenoty tehdejšího režimu. V případě Karlštejna tomu bylo stejně. V kunsthistorických publikacích té doby je Karlštejn popisován jako vzor a vrchol východoněmecké gotiky, který byl však poškozen neogotickou přestavbou J. Mockera.⁴⁶

Nejinak tomu bylo i v německy vycházejících brožurách tehdejší doby. Již v úvodu jednoho z těchto průvodců si můžeme přečíst, že „Hrad Karlštejn je jednou z nejvýznamnějších památek německých říšských dějin na německém východě.“⁴⁷ Ideologicky bylo zapojení Karlštejna do říšských dějin relativně snadné, neboť zde sám Karel IV. nechal vytvořit schránu pro korunovační klenoty Svaté říše římské. Tím by se dal Karlštejn považovat za jakési „srdce“ tehdejší Říše a už jen to z něj udělalo nacistický klenot.

Podobně byl Karlštejn prezentován i v dobovém tisku. Mezi příklady by se dal zařadit časopis *Správný kluk*.⁴⁸ V čísle 14 z roku 1944 byla publikována reportáž o tehdejším Týdnu mládeže, který byl zahájen na Karlštejně. Reportáž začíná otázkou „Co je to Karlštejn“ a odpovědi se dostává následující: „Gotický hrad nad Beroučkou, staroslavský Karlštejn, připomíná celému českému národu jeho nejslavnější chvíle – dobu vlády nejdobrotivějšího panovníka Karla IV., kdy Praha byla středem Evropy jako hlavní město Říše. Nesčílně

⁴⁵ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 36, 1942-1943*.

⁴⁶ KLETZL, Otto. *Die deutsche Kunst in Böhmen und Mähren*. Mnichov, 1941, s. 116-119.

⁴⁷ GOTTFRIED, Fehr. *Burg Karlstein*. Berlin, 1944, s. 1.

⁴⁸ *Správný kluk* byl čtrnáctideník, určený pro chlapce od 10 do 14 let, který vycházel od léta 1943 do jara 1945. Byl časopisem organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě.

památek nám po té době zůstalo, památek, drahých dnes každému v tomto prostoru, ať Němci či Čechovi: Hradčany, svatý Vít, Karlův most, Karlštejn... Karlštejn byl nejzamílovanějším místem Karla IV. a svědkem rozhodování často o osudu celé Říše a Evropy. Žádný památník není nám pak symboličtější pro naše začlenění do Říše a do mohutného celku Evropy, než právě tento hrad.⁴⁹ Snaha o tuto interpretaci známého národního pokladu byla tedy výrazná. Její (ne)úspěch prokázala i analýza pamětních knih. K hradu jako německému klenotu se obrací maximálně německé zápisy, nikoliv ty české.

Již od mobilizace v roce 1938 se začalo přemýšlet nad přesunutím nejvzácnějších uměleckých mobiliářů a knihovnických sbírek pryč z hlavního města pro případ bombardování či jiného útoku. A mezi kandidáty na tuto ochrannou funkci se objevil i Karlštejn. Hrad nacházející se nedaleko od Prahy, chráněný ze všech stran přírodou, uložený v paměti jako místo vysloveně stvořené pro uchovávání klenotů království. Jak píše Emma Urbánková ve svých vzpomínkách na transport knih na Karlštejn: „*Doufali jsme, že zde budou naše poklady v bezpečí, snad více z důvodů citových než rozumových. Věřili jsme prostě, že Karlštejn, který býval pevnou schránou nejslavnějších klenotů království, bude stejně bezpečnou záštitou i pokladům kulturním. Bylo to, jako bychom doufali, že zakladatel hradu i vysokého učení a jeho knihovny, bude nad nimi držeti svou ochrannou ruku.*“⁵⁰ Organizace transportu začala až v létě 1942 s vydáním oficiálního nařízení pro převezení všech nejvzácnějších uměleckých pokladů. Hrady a instituce se zavazovaly uschovat všechny dokumenty bezpečně. Sama Národní knihovna měla přispívat na udržování úschovných prostor, hradu samotnému neměl vzniknout jakýkoliv přidaný výdaj. O svazky bylo důkladně postaráno, zabalili je do hedvábného papíru a označili signaturou, následně byly zanesené do inventárního seznamu.

Nejprve byly poklady ukládány do vymezené místnosti ve východní části purkrabství, brzo ale začalo docházet místo. Po následné dohodě s Jindřichem Sechertem a Jaroslavem Bohuslavem se rozhodlo o uložení archiválií i v truhlicích v kapli sv. Kříže. Tak byly všechny dokumenty stále skryty očím návštěvníků, blíž ovšem, než by asi čekali. Mezi uložené svazky patřil například Vyšehradský kodex, Pasionál abatyše Kunhuty, Velislavova

⁴⁹ *Správný kluk: časopis radostného mládí*. Brno: Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, 05.07.1944, 2(14), s. 3. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7164eda0-f123-11e9-9f6f-5ef3fc9bb22f>

⁵⁰ Její dokumentované vzpomínky na celý tento proces věnovala po válce správě hradu a jsou dodnes uloženy ve sbírkách NA, fondu SPS. kart. 237.

bible, Wiclefovy a Husovy spisy, postupně všechny rukopisy Roudnické knihovny, všechny staré české tisky do roku 1800, tisky z doby národního obrození i tisky legionářské, v neposlední řadě i vzácná vydání spisů T. G. Masaryka či rukopisy Metropolitní pražské kapituly. Transporty pokračovaly bez menších přerušení až do konce roku 1944. Na jaře následujícího roku mělo dojít k převozu poslední části transportu, ten se ale neuskutečnil kvůli ohrožení nálety, které panovalo na trase Praha–Beroun. Nejspíše i vzhledem k tomu, jaké materiály byly na hradě skladovány, byl vznesen na schůzi správního výboru 31. října 1944 návrh dr. Kuhna,⁵¹ který žádal o protiletcké ochránění hradu. Konkrétně navrhoval vyjmout okna z kaple sv. Kateřiny a umístit je do purkrabství, dále také zazdít okna kaple sv. Kříže. K provedení těchto opatření nakonec ale nikdy nedošlo.⁵²

Abychom se podívali na konkrétní čísla, po dobu druhé světové války bylo skladováno na Karlštejně přes 12 tisíc nejvzácnějších děl, 3 164 rukopisů, 1 476 listin, 7 318 tisků a v podstatě celé rukopisné oddělení Národní knihovny.⁵³

Po skončení války se od června až do listopadu roku 1945 uskutečnilo čtrnáct transportů, jež vrátily všechny uložené dokumenty zpět do Klementina. Kromě Národní knihovny si na Karlštejn uložilo celkem 51 beden předmětů i Uměleckoprůmyslové muzeum a také Národní galerie v Praze, od jejího tehdejšího ředitele je dodnes v archivu uložen děkovný dopis za možnost uchování a chránění děl za války.⁵⁴

Ani válečná doba nezabránila skandálům. Ihned po konci války se přišlo na to, že si tehdejší správce Jindřich Sechert ponechával stranou část vydělaných peněz ze vstupenek či suvenýrů. Nakonec i díky jeho chybějící prověrce byl zatčen a poslán k soudu.⁵⁵ Po válce byl dále obviněn z pořádání ilegálního večírku na hradě v roce 1942, který měl pokračovat až do pozdních nočních hodin s tím, že obyvatelé v podhradí spatřili rozsvícená okna

⁵¹ Ředitel tehdejšího památkového úřadu.

⁵² Národní památkový ústav, úřední odborné pracoviště středních Čech, knihovna NPÚ, sig. 259, *Stavebně historický průzkum hradu. 1975.*

⁵³ NAČR, fond SPS, kart. 237, *Dopis dr. Emmy Urbánkové, vedoucí rukopisného oddělení Národní a univerzitní knihovny v Praze, adresovaný Správnímu výboru hradu Karlštejn (při ministerstvu dopravy, veřejné správě technické), 4. 4. 1946.*

⁵⁴ NAČR, fond SPS, kart. 237, *Dopis vedení Národní galerie v Praze adresované Správnímu výboru hradu Karlštejna, poděkování za vstřícnost a spolupráci ve věci dočasného uložení části galerijních sbírek během války na Karlštejně, 25. 3. 1946.*

⁵⁵ NAČR, fond SPS, kart. 238. *Zpráva o zatčení J. Secherta a hospodářská zpráva jeho případu.*

ve Velké věži, a tak se předpokládalo, že celá společnost aspoň chvíli pobývala a popíjela v té nejvzácnější místnosti hradu.⁵⁶ Celá kauza byla poté součástí jeho obžaloby, avšak při bádání se v archivu nepodařilo nalézt rozuzlení této kauzy; došla jsem tedy k závěru, že večírek nebyl prokázán. V rámci bádání v pamětních knihách jsem objevila záznam, který situaci možná objasňuje. V říjnu 1942 se v pamětní knize objevil zápis „*První noční návštěvník při velkém mejdanu byl a se zapsal Zdeněk (Sidonius) o hodině 20:30 hod*“.⁵⁷ Z toho můžeme usoudit, že si skutečně asi hradní personál možná s pár přáteli pokusili zpříjemnit válečná léta menší oslavou.

Léta války byla na hradě skutečně bouřlivá. I přes prvotní plány z honosné pevnosti vytvořit výzkumné centrum, zůstal Karlštejn bohatě navštěvovaným turistickým cílem. Vyrážely sem výlety závodů, firem, cestovní kanceláře, školy, volnočasové spolky, ale i jednotlivci,⁵⁸ kteří dostali tu příležitost i přes tíživou dobu vyrazit za kulturou. Hrad se zároveň opětovně stal pokladnicí, schránkou pro cennosti českých zemí. V minulosti to byly korunovační klenoty, části korunního archivu, teď se jimi stala vzácná umělecká a písemná díla našich dějin. Karlštejn tak pokračoval dále v paměti jako ochranitel a strážce českého dědictví. I přes všechny snahy změnit to, jak byl hrad vnímán nacistickým režimem, došlo hned po válce ke změně narativu a návratu ke staršímu výkladu, Karlštejn byl znovu klenotem České Koruny. Snahy o proměnu vnímání Karlštejna ze strany nacistického režimu nebyly úspěšné.

2.3 Poválečné období na Karlštejně a oslavy výročí založení hradu

Poválečná euforie dorazila i na Karlštejn. Už v samotné pamětní knize z roku 1945, když se prolistujeme do první poloviny května 1945, spatříme najednou výrazné označení „konce“ silnou, červeně zvýrazněnou čarou a velký nápis „ČSR“.⁵⁹ Zároveň se setkáváme s četnými vzkazy odkazujícími na konec války samotné. Kromě vzkazů od řadových návštěvníků zde nalézáme i vpisky od různých vojenských jednotek posílaných na Karlštejn nejspíše jako poděkování za jejich službu naší zemi. Jejich detailní analýze se budeme věnovat později, ale ráda bych uvedla aspoň jeden z mých oblíbených, oslavujících konec války: „*Konec*

⁵⁶ NAČR, fond SPS, kart. 238. *Výpis provinění J. Secherta.*

⁵⁷ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 35, 1941-1942.*

⁵⁸ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní knihy 32-43, 1937-1949.*

⁵⁹ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 37, 1943-1945.*

*války, konec bídy, hradem chodí opět víly. Proto zme sem přijeli abychom je viděli. Za Kovárnu Platejž. Doležejš“.*⁶⁰

Ihned po válce, v rámci tzv. Benešových dekretů, došlo ke zkonfiskování stovek památek a v rámci pozemkové reformy a veškerého zemědělského majetku, zahrnujícího i lesní půdu se všemi movitými statky a zařízeními, mezi které mohly znovu spadat hrady. Zpočátku byl tento nově nabytý majetek spravován Národním pozemkovým fondem. I díky snaze Zdeňka Wirtha dochází 18. června 1946 k přijetí zákona č. 137/1946 Sb., O Národních kulturních komisích (dále NKK) pro správu státního kulturního majetku. Následně se komise pod Wirthovým vedením pustila do správy památkových objektů napříč zemí a začala pracovat na jejich postupném zpřístupnění veřejnosti.⁶¹

Karlštejn nespadal pod žádné konfiskační nařízení. Jeho správní výbor založený v roce 1919 fungoval jako sice státní, ale také jako relativně samostatná jednotka a tvořil tak jakousi výjimku na památkovém poli. A následně, jako již po několikáté, vyvstala otázka, kdo že je vlastníkem hradu Karlštejn?

NKK opakovaně žádala o přesunutí hradu do své správy, což se u vedení hradu nesetkalo s velkým úspěchem. Dokonce tehdejší historikové, Zdeněk Zenger a Otakar Bauer, vypracovali osmnáctistránkový elaborát vysvětlující kousek po kousku hradní dějiny a jak se postupně přesouvalo jeho vlastnictví.⁶²

Od svého založení hrad patřil zemím Koruny České. A o tom by nebylo pochyb, pokud by se nepřišlo na chybný zápis v zemských deskách ze dne 24. června 1794. Zde bylo vlastnictví hradu přiznáno Tereziánskému ústavu šlechticů, nicméně ústav měl mít pouze právo užívací s tím, že hrad může být kdykoliv v budoucnosti odebrán panovníkem a následně nahrazen statkem vydělávajícím nejméně 12 tisíc zlatých ročně.⁶³ I přes tuto chybu byl hrad financován čistě z císařské pokladny a dále zapisován jako císařský. Později, když byla chyba odhalena, byla v roce 1887 s ústavem šlechticů uzavřena dohoda, na základě, které se vzdal ústav všech nároků na hrad a bylo uznána chybnost předchozího zápisu. Právně

⁶⁰ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 37, 1943-1945*.

⁶¹ ŘEHOŘ, Tomáš. *Hrad Karlštejn – z pohledu teorie a praxe památkové péče ve 20. století*. Diplomová práce. FF UPCE. Pardubice, 2015, s. 59.

⁶² NAČR, fond SPS, kart. 237, Zenger, Zdeněk, Bauer, Otakar: *O vlastníka hradu Karlštejna*, nedatováno.

⁶³ NAČR, fond SPS, kart. 237, Zenger, Zdeněk, Bauer, Otakar: *O vlastníka hradu Karlštejna*, nedatováno.

však ke změně tohoto údaje nedošlo ani po opakovaném urgování zemského výboru. Protože byl hrad financován ze státních peněz, bylo s ním zacházeno jako s císařským majetkem, který držel císař soukromě, a ne jako s majetkem, který drží z titulu hlavy státu. Po válce bylo jeho správcovství převedeno do rukou nově vzniklého Správního výboru, v němž seděli zástupci státních správních institucí.

Právě díky tomu, že s hradem nikdy nebylo zacházeno jinak než jako se zemským majetkem, tak i po vzniku republiky v roce 1918 se finanční prokuratura rozhodla, že Československá republika, jako právní nástupce rakouské monarchie, přebírá i statky monarchii dříve náležící. Podle tohoto argumentu bylo na následných sezeních roku 1948 prohlášeno vlastnictví Karlštejna Československým státem jako zcela právoplatné.

Došlo i k vyhovění žádosti NKK o převedení Karlštejna do jeho správy. I přes četné protesty výboru hradu se tak stalo v létě 1949. Na základě následné dohody byla na hradě založena Komise pro péči o hrad Karlštejn, jejíž zastoupení obsahovalo jak původní hradní správní výbor, tak i zástupce NKK.⁶⁴ Nejzásadnější změnou v původním výboru bylo nalezení nového správce hradu po zatčeném Jindřichovi Sechertovi. Po dlouhotrvajícím konkurzu byl zvolen nový správce Richard Dušek.

Po vyřešení správních problémů se mohl vrhnout výbor do řešení otázek, kterými se následně zabýval po příštích pár let. Léta 1946-1948 se nesla ve znamení jubileí vzájemných se k osobnosti Karla IV. V tomto duchu se navázalo na tradici a v létě se začala pořádat představení hry "Noc na Karlštejně." Jen za rok 1946 se hry konaly od 12. června do 15. srpna o víkendech a svátcích, dvě až tři představení denně s průměrnou návštěvností okolo tisíce návštěvníků. Státní železnice vypravovala speciální večerní vlaky ve směru na Prahu, aby se návštěvníci po představení mohli dostat v pohodlí domů.⁶⁵

Nejslavnostnějším byl rok 1948, na který spadalo 600. výročí založení hradu. Došlo ke zřízení „Místního výboru pro oslavy 600. výročí založení hradu Karlštejna v Budňanech.“⁶⁶

⁶⁴ ŘEHOŘ, Tomáš. *Hrad Karlštejn – z pohledu teorie a praxe památkové péče ve 20. století*. Diplomová práce. FF UPCE. Pardubice, 2015, s. 63.

⁶⁵ Národní archiv ČR v Praze, Sbirka staničních kronik inv. č. 496 *Pamětní kniha staničního úřadu Karlštejn*. 1946, s. 13.

⁶⁶ NAČR, fond SPS, kart 238. *Zápis ze schůze správy hradu z 19.5.1948*, s. 2.

⁶⁷ který měl na starost hradní oslavy a podílel se i na pořádání již zmíněného představení „Noc na Karlštejně“ na nádvoří hradu. V rámci oslav se plánovalo představení mnohem okázalejšího rázu než v předchozích letech. Na produkci začínající znovu v polovině června se měl podílet režisér Národního divadla J. Munclinger a v představeních účinkovali přední herci tehdejší divadelní scény.⁶⁸ Taková sláva byla tehdy propagována i na filmových plátnech. Ve dvaadvacátém filmovém týdeníku roku 1948 nacházíme reportáž upozorňující na oslavy výročí hradu, hvězdné obsazení veselohry a též na to, že po dobu oslav bude v noci Karlštejn slavnostně osvěcen.⁶⁹ Do programu oslav též spadalo vyzdobení hradu vlajkami.⁷⁰ Církevní oslavy v podobě bohoslužeb a pořádání vzpomínání na tzv. „Ukazování ostatků“. Jednou z mnoha mší byla například zádušní mše za Karla IV. v den výročí jeho úmrtí.⁷¹ Dále byla 15. srpna uspořádána pouť na Karlštejn.⁷²

Oproti válečným létům se Karlštejn ve svém jubilejním roce mohl chlubit rekordní návštěvností. Hrad si tento rok prohlédlo celkem 127 095 návštěvníků, z toho 3 703 cizinců.⁷³ Jak píše deník „Lidová demokracie“ v roce 1949, „*Hrad Karlštejn, který loňského roku oslavil šestisté výročí svého založení, ukazuje i tímto suchým výčtem, že nepozbyl ničeho na své přitažlivosti, ale je stále tím, zač byl označován od svého vzniku: skutečným klenotem mezi českými hrady.*“⁷⁴ Návštěvníci měli možnost do hradu zavítat celoročně, pouze v rámci zimní sezóny se implementovala zkrácená otevírací doba.⁷⁵

„Vítězný únor“ se do fungování Karlštejna téměř nepromítl. V archivním fondu SPS je k nalezení pouze koncept možného prohlášení o zvolení nového správního výboru hradu, který měl slíbit „*postupovati v duchu socialistického nazírání na význam vzácné památky*

⁶⁷ Zároveň působil i „Výbor pro oslavy Karla IV. v Praze, který na prvních plánech oslav roku 1948 začal pracovat už o 10 let dříve, avšak jeho snaha byla přerušena nacistickou okupací. Všechny plány oslav na Karlštejně ale přenechali místnímu výboru. In: NAČR, fond SPS, kart 238. *Dopis od výboru pro oslavy Karla IV. v Praze ve věci oslav Karla IV.*, 1947.

⁶⁸ NAČR, fond SPS, kart 238. *Zápis ze schůze správy hradu z 19.5.1948*, s. 2.

⁶⁹ Archiv ČT, *Týden ve filmu 1948/22*

⁷⁰ NAČR, fond SPS kart. 238. *Zápis ze správní schůze výboru konané 29.11.1948*, s. 2.

⁷¹ NAČR, fond SPS kart. 238. *Zápis ze správní schůze výboru konané 29.11.1948*, s. 1.

⁷² NAČR, fond SPS kart. 238. *Dopis výboru slav Karla IV. v otázce Oslav Karla IV.*, 1948, s. 3.

⁷³ Celkově v poválečné době stoupala návštěvnost. V roce 1946 navštívilo Karlštejn 64 730 návštěvníků (z toho 2 704 cizinců) a v roce 1947 to bylo 84 799 návštěvníků (z toho 6 326 cizinců).

⁷⁴ NAČR, fond SPS, kart. 238. *Výstřižek z časopisu Lidová demokracie, pražské vydání*, 6.4.1949.

⁷⁵ NAČR, fond SPS, kart. 238. *Materiály pro Umělecko-průmyslové muzeum vytvořené za účelem propagace hradu*, s. 1.

hradu Karlštejn i na její účelné využití pro přiblížení širokým vrstvám našeho národa.“⁷⁶ Formulář je datovaný 29. listopadu 1949, zůstal ale nevyplněný. Tento den schůze proběhla, zvolení nového výboru se však ve zprávě nenachází.⁷⁷

Poměrně zajímavým pramenem z poválečné doby je pamětní kniha železniční stanice Karlštejn,⁷⁸ jejíž vedení bylo znovuobnoveno 31. prosince 1945. V první části autor shrnuje dějiny jak hradu Karlštejna, tak i stanice samotné. Za války přišla stanice o velkou část personálu z důvodu nedostatku železničářů v zemi. Je zde pouze zmínka o tom, že konec války byl relativně poklidný, neboť žádná vojska přes Karlštejn a Budňany⁷⁹ neprošla.⁸⁰

I události vítězného února 1948 se v knize objevily. V sekci událostí tohoto roku je jako první uvedena poznámka o Františkovi Hořejším, dřívějším výpravčím vlaků, jež se „sám vyřadil z pracujícího kolektivu“ tím, že se odmítl připojit ke stávce za novou, lepší dobu.⁸¹

Reflektují se i oslavy 600letého výročí hradu, které měly též dopad na provoz železniční stanice. V městysu se konaly slavnosti, pamětní mše a již tradičně Vrchlického „Noc na Karlštejně“. Podle místních záznamů byly opět vypravovány speciální soupravy na dopravení návštěvníků zpět domů.⁸²

⁷⁶ NAČR, fond SPS, kart. 238. *Koncept pro nový výbor 1949.*

⁷⁷ NAČR, fond SPS, kart. 238. *Zápis ze schůze výboru 29. 11.1949.*

⁷⁸ Železniční pamětní knihy mají u nás již staletou tradici. První vznikla v Chlumci nad Cidlinou v roce 1919, autorem byl přednosta František Bek. Následně roku 1923 vychází výnos ministerstva železnic pod čj. MŽ 27291/23-I/2, který ustanovuje vedení pamětních knih na železničních stanicích jako povinné. Pamětní knihy byly důvěrné, zanášející statistické údaje k danému roku; události ostatních služeben v přiděleném úseku (výtopny, odbory pro udržování dráhy aj.), celkově i v menších městech se zaznamenávaly i události v regionu. V červnu 1940 vyšlo nařízení říšského protektora o odstranění vzpomínek na republiku, ještě v tom samém měsíci byly originály kronik staženy ze stanic na ředitelství a následně 30. července 1940 bylo nařízeno je zničit. Ihned po válce byly pamětní knihy obnoveny, a pokud se kdekoliv dochovaly aspoň zlomky předválečných knih, byly zařazeny do nově vznikajících jako přílohy. Na Karlštejně takto máme dochované opisy knih z let 1923-1937. Od roku 1952 se stalo vedení železničních pamětních knih pouze dobrovolné a zde nám končí i vedení těch karlštejnských. In: HRDINA, Zdeněk – KUNT, Miroslav. *Historie pamětních knih na železnici.* NA, Praha, 2016.

⁷⁹ Starý název dnešního městysu Karlštejn pod hradem. Ke změně jména došlo v roce 1952.

⁸⁰ Národní archiv ČR v Praze, Sbirka staničních kronik inv. č. 496, *Pamětní kniha staničního úřadu Karlštejn.* 1945, s. 9.

⁸¹ Národní archiv ČR v Praze, Sbirka staničních kronik inv. č. 496, *Pamětní kniha staničního úřadu Karlštejn.* 1948, s. 19.

⁸² Národní archiv ČR v Praze, Sbirka staničních kronik inv. č. 496, *Pamětní kniha staničního úřadu Karlštejn.* 1948, s. 19-20.

3 Pamětní knihy

Ač se to může zdát překvapivé, návštěvní knihy mají již staletou tradici. Dle dosavadního výzkumu se hledají počátky tohoto fenoménu v památnících, které si u sebe nechávali mladíci za svých kavalírských cest již v průběhu 16. a 17. století. Následně ve století devatenáctém dochází k oblibě takovýchto památníků napříč společnostmi. Na rozdíl od toho, aby putovaly s jedincem, začínají se propojovat se spolky, společnostmi a památkami. A až ve druhé polovině 20. století přichází knihy, jak je známe dnes, technicky vzato záznamníky, nechávající prostor pro vyjádření názorů, připomínek, pochval a podpisů.⁸³

Lucie Jagošová spatřovala počátek pamětních knih až později v 19. století. Tento původ se mi ovšem zdál značně nepravděpodobný. Avšak už jen to, že nejstarší dochované knihy z Karlštejna máme ze samého počátku 19. století, nám naznačuje možnost, že existovaly i dříve, pouze se nedočkaly dnešních dní.⁸⁴ Její výklad vyvrací dále studie Sharon Macdonaldové, jež odkazuje na výzkum stanfordské profesorky Pauly Findenové, která se ve své práci zabývala italskými raně novověkými „muzei“ a popisuje návštěvnickou knihu Ulisseho Aldovandi (1522-1605) ze soukromé sbírky v Bologni, kterou si vedl za svého života.⁸⁵ Ulisseus vlastnil rozsáhlou sbírku přírodnin, která byla později titulována jako jedna z prvních muzejních sbírek na světě, i když on sám ji spíše nazýval „divadlem“. Jeho návštěvní kniha schraňovala podpisy vzácných obdivovatelů, jejichž počet dosahoval až do výše 1500. Zpočátku nechával zvečnit pouze vážené návštěvy, ale později již nechával podepisovat téměř kohokoliv, přeci jen v té době jeho přírodní sbírky chodili navštěvovat spíše učenci a státníci.⁸⁶ Primárně se každopádně jednalo o dlouhé soupisy jmen a případně konkrétních pozic a zaměstnání návštěvníků.

⁸³ TŮMOVÁ, Ludmila. *Pamětní knihy a jejich role v muzejních institucích*. In: Muzeum roč. 57, č. 2. Praha, 2019, s. 9.

⁸⁴ JAGOŠOVÁ, Lucie. *Co vzkazují návštěvníci muzeu? Kvalitativní analýza návštěvní knihy*. In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta. *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*. ed. Praha, 2010, s. 684-692.

⁸⁵ MACDONALD, Sharon. *Accessing audiences: visiting visitor books*. Vol.3, No.3, 2005, s. 121.

⁸⁶ FINDEN, Paula. *Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy*. Berkeley, 1994, s. 136-146.

Jeho kniha není ojedinělým případem. Conrad Gelsner (1516-1565), švýcarský lékař, přírodovědec a bibliograf, si vytvořil takzvanou „Knihu Přátel“, do které sesbíral za posledních deset let svého života přes dvě stě podpisů návštěvníků.⁸⁷

Pouhé soupisy jmen s případnou zmínkou o domovině nebo povolání spatřujeme v podstatě bez přerušení až do 19. století, s částečným přerodem až do století dvacátého. Nejstarší dochované pamětní knihy Karlštejna samy obsahují převážně krasopisně napsané seznamy návštěvníků. Tento fenomén se promítá až do počátku 20. století, kdy jakékoliv, byť jen drobné zmínky, jsou skutečně omezené. Postupně se však tento fenomén mění.

Co však stálo za touto proměnou? Macdonaldová spatřuje jádro této proměny v přeměně mentality společnosti napříč 19. stoletím. Lidé se začínají s místem, které navštěvují, více spojovat a začínají cítit, že dojem jimi zde získaný musí být předán dále i následujícím generacím.⁸⁸ Předpokládám, že významnou roli mohla sehrát i postupně zvyšující se mobilita obyvatel. Postindustriální doba se nesla i ve znamení nových možností pro obyvatelstvo a něco tak prostého, jako nám dnes známé jednodenní výlety, se stává realitou. S větší mobilitou se pamětní knihy mohly dostat do rukou i širším vrstvám společnosti, kde už prioritou nemuselo být jen a pouze zaznamenat svou přítomnost na památce, ale třeba i něco navíc.⁸⁹

3.1 Pamětní knihy jako pramen

I přes skutečnost, že návštěvní kniha v sobě skrývá mnoho různých informací, jako jsou například dojmy a názory návštěvníků nebo údaje o nich samotných, jsou v rámci výzkumu využívány zřídka. V českém prostředí je zájem mizivý a spíše počáteční. V metodikách je možnost jejich využití zmíněna spíše okrajově a systematicky se nimi zatím pokoušelo zabývat jen malé množství badatelů. Například Lucie Jagošová, působící v ústavu Archivnictví a Muzeologie FF MUNI, jež se ve své práci zabývala kvalitativní analýzou knihy z muzea Národního ústavu lidové kultury (NÚLK), či Václav Rusek, který se snažil o rozbor návštěvnických záznamů z Farmaceutického muzea v Kuksu. Byl jedním ze

⁸⁷ FINDEN, Paula. *Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy*. Berkeley, 1994, s. 136-146.

⁸⁸ MACDONALD, Sharon. *Accessing audiences: visiting visitor books*. Vol.3, No.3, 2005, s. 121.

⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009. s. 269-276.

zakladatelů muzea a sám pomáhal v jeho funkci a budování.⁹⁰ Ze zahraničního pole bych vyzdvihla již zmiňovanou Sharon Macdonaldovou a Paulu Findenovou.

V této práci výše citovaný David Venclík též ve své analýze pracoval s karlštejnskými pamětními knihami. Napomohly mu mapovat obroditele proudící na hrad, a pokud zanechali nějaké vzkazy, tak je zmiňuje. Obrozenci většinou opěvují českou slávu, která se do Karlštejna promítá a měla by být příkladem pro Čechy i v dlouhém 19. století. Jeho analýza se tedy zaměřuje na mapování osobností, které se na hradě v jím sledovaném období objevily, stejně tak na to, co mu vzkázaly a co vzkazovaly celému národu. Nicméně z jeho analýzy vyplývá, že se vlastenci tehdy vyjadřovali více než návštěvníci o století později. Pro porovnání jsem našla v knize, datované mezi roky 1937 až 1938, pouze dva záznamy obsahující cokoliv jiného než jméno, lokaci, případně název výpravy či spolku.⁹¹ Čím to je? Můžeme odhadovat, že “učenejší” vlastenci, většinou vysokoškolsky vzdělaní, přenášející národní myšlenku, byli prostě „výřečnější“?⁹²

3.2 Výzkum pamětních knih

Jak již bylo zmíněno výše, pamětní knihy nejsou v současné historické či archivní vědě často využívaným pramenem. Vyčítá se jim jejich ne vždy jasná pravdivost, téže velká část získaných dat je často nepoužitelná. Jednou ze základních inspirací pro metodické zpracování byla studie Lucie Jagošové s názvem „*Co vzkazují návštěvníci muzeu?*“, která nabízí pohled do vzkazů pamětní knihy muzea lidové kultury prostřednictvím kvalitativní analýzy dat.⁹³

Jagošová považuje návštěvní knihy za důležitou platformu, skrze kterou může návštěvník předat své dojmy, názory, pochvaly, stížnosti a tyto informace mohou fungovat jako zajímavý zdroj pro badatele.

⁹⁰ JAGOŠOVÁ, Lucie. *Co vzkazují návštěvníci muzeu? Kvalitativní analýza návštěvní knihy*. In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta. *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*. ed. Praha, 2010, s. 684-692.

⁹¹ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 32, 1937-1938*.

⁹² VENCLÍK, David. *Strážce historické paměti: proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století*. Praha, 2021.

⁹³ JAGOŠOVÁ, Lucie. *Co vzkazují návštěvníci muzeu? Kvalitativní analýza návštěvní knihy*. In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta. *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*. ed. Praha, 2010, s. 684-685.

Zmiňuje i možnost výzkumu pamětních knih kvantitativní metodou, ať časově jakkoliv náročnou. Tato data nám mohou dát tvrdé údaje o poměru pozitivních a negativních záznamů, o jejich četnosti, počty zahraničních návštěvnosti či srovnání množství obrazových a textových vzkazů. Avšak kvalitativní metoda výzkumu nám umožňuje zabrousit pod povrch těchto dat. Díky ní se můžeme pokusit o pochopení a uchopení tehdejšího vnímání jedince.

Po následné analýze mých záznamů jsem se rozhodla využít tematickou kvalitativní metodu pro odhalení témat a vzorů schovávajících se za vzkazy obdivovatelů hradu a více tak přiblížila roli Karlštejna ve sledovaném období.

3.3 Analýza pamětních knih

3.3.1 Kde jsou knihy uloženy

Pamětní knihy jsou uloženy v jedné z částí archivu Státního hradu Karlštejn (dále SHK), v prvním patře Velké věže, ve zrekonstruované „bývalé Mockerově pracovně“, kde jsou seřazené v knihovně od těch nejstarších z 19. století až po počátek 21. století. Pravidelně ošetřované a klimatizované prostředí nejspíše napomohlo tomu, že se knihy dochovaly v téměř perfektním stavu. Pro analýzu v této práci jsem primárně pracovala s knihami 32 až 43, pokrývající období mezi léty 1937-1949. Knihy nebyly až na jednu výjimku striktně rozdělovány, poznatelně se vždy dodala nová po zaplnění té předchozí. Už i toto nám může přinést alespoň hrubý přehled o množství návštěvníků hradu i vzhledem k tomu, že v některých letech vystačí jedna kniha na pouhý rok, někdy ovšem na víc. Tyto údaje následně doplňují částečně dochované údaje o návštěvnosti hradu.

Jedna z těchto knih byla však jaksi „speciální“. Je datována roky 1945-1952, které zároveň pokrývají i jiné knihy. Při důkladnějším prozkoumání jsem došla k závěru, že se jednalo o knihu vyhrazenou pro důležité návštěvy na hradě z poválečného období. Setkáváme se se vzkazy gardových majorů sovětské armády nebo podpisu Ellena Buzneka, tehdejšího ústředního tajemníka československého národního sdružení v Kanadě. Co mě překvapilo nejvíce bylo, když jsem dolistovala na samotný závěr knihy. Zde jsem našla stránky, jež byly evidentně v minulosti zalepené a zapečetěné, ale někdo už se k nim v minulosti prořezal. Na těchto stranách se nalézaly desítky podpisů, datované do první poloviny 40. let.

Valnou většinu se mi nepovedlo identifikovat, ale například 1. června 1944 jsem rozpoznala podpis Wilhelma Fricka, kterého z tohoto dne máme i zdokumentovaného během jeho příchodu na hrad. Jak již bylo zmíněno výše, na začátku června roku 1944 byl na Karlštejně zahájen Týden mládeže a k této slavné příležitosti bylo ten den na nádvoří konané představení Noc na Karlštejně a při příchodu na tuto akci byl Frick vyfotografován.⁹⁴

Knihy samotné jsem kompletně ofotila a následně jsem je pročetla stranu po straně za účelem nalezení vzkazů, zpráv a drobných vpisků, které jsem přenášela do excelové tabulky. Tyto poznámky se poté staly těžištěm samotné analýzy.

Standartním faktorem pro analýzu dle Sharon Macdonaldové je i to, kde jsou knihy uloženy v rámci expozice. Toto uložení může afektovat to, zda návštěvníci vůbec vzkaz zanechají, pokud už například dopředu tuší, že na ně pamětní kniha čeká, pokud se nachází u vchodu do expozice, který je zároveň i jejím východem.⁹⁵ Tento údaj nám bohužel v karlštejnských knihách chybí, a tak nebude tento faktor zahrnut do analýzy. V dnešních dnech se kniha nachází na konci I. prohlídkového okruhu v menším výklenku přízemí Mariánské věže. Tato část hradu nebyla až do nedávné doby běžnou součástí prohlídkových okruhů a tehdejší prohlídka tímto místem neprocházela, proto není jasné, kde se tyto knihy ukrývaly.

3.3.2 Průběh analýzy

Před začátkem práce jsem se zamyslela, co by mi měly pamětní knihy prozradit a seznam to nebyl krátký. Při tvoření otázek jsem se inspirovala i výzkumem Lucie Jagošové, zároveň jsem ale stále chtěla aplikovat pohled na Karlštejn jako místo paměti. Zajímalo mě tedy, zda bude možné identifikovat, kdo do pamětní knihy píše a komu své zápisy adresuje a celkově jaké typy zápisů v ní mohu najít. Toto vše jsem se snažila zapojit do kontextu doby a pohlédnout na hrad jako na celek, který viděli i jeho tehdejší návštěvníci a jak si toto místo interpretovali a co chtěli jemu či dalším vzkázat vzhledem k době, ve které se nacházeli. To by nám mohlo dodat lepší přehled o chápání hradu jako místa kolektivní paměti v čase. Zároveň jsem si ale stanovila za cíl zjistit vzájemné podobnosti a hlavní motivy a témata v pamětních knihách, zda a jak se vnímání v čase na hradu proměnilo.

⁹⁴ NAČR v Praze, fond Státní památková správa (SPS), karton 236, *foto dokumentace ze zahájení Týdne mládeže*.

⁹⁵ MACDONALD, Sharon. *Accessing audiences: visiting visitor books*. Vol.3, No.3, 2005, s. 125.

Již výzkum jiných pamětních knih ze starších období, tedy od 16. století dále, nám ukazuje knihy převážně plné jmen osob s případným dodatkem, odkud přijely. Totéž platí i pro Karlštejn. Valná většina zápisů z desetiletého sledovaného období obsahuje často ne úplně čitelné údaje, zmiňující jméno osoby, její případný původ anebo se dozvídáme název spolku, který na Karlštejn vyrazil.

Předmětem této analýzy se však stala jiná data, a to v podstatě cokoliv jiného, než jsou tyto údaje. Jakékoliv vzkazy mířící hradu, lidem nebo jen výkřiky do prázdna. Zhodnoceno bylo i pár obrazových údajů, které se v knize nacházely – od obrázků zvířat po hákové kříže. Tyto všechny údaje jsem z knih přesunula do samostatných tabulek a k cizojazyčným vzkazům jsem dodala překlady.

Prvním potřebným faktorem bylo vzkazy prostudovat a postupně jim přiřadit kódy. Postupovala jsem formou tzv. „inductive“ kódování, jehož cílem je práce tzn. „bottom-up“. To znamená, že jsem opakovaným prostudováním pramenů hledala ve vzkazech podobnosti, a tyto podobnosti jsem shrnula do kódů, které jsem následně postupně aplikovala napříč celými knihami. Kódy jsem případně slučovala či rozšiřovala podle toho, co mi data prozrazovala.⁹⁶ Tato analýza byla provedena pomocí softwaru Atlas.ti 22.

Celkově jsem pracovala se 182 vzkazy zaznamenanými do devíti pamětních knih v průběhu sledovaného období. Vzhledem k tomu, že sebranych fotografických dat byly stovky, ne-li tisíce, nejedná se o velké číslo, rozhodně nižší, než jsem očekávala. Menší počet záznamů sám o sobě něco vypovídá. Je třeba poznamenat, že do analýzy byly zahrnuty pouze vzkazy, které byly čitelné, případně též texty, které mohly být identifikovány jako cizojazyčné, ale jejich konkrétní obsah rozluštěn nebyl. Tento výběr byl zvolen za účelem získání více dat pro analýzu zahraničních návštěvníků na Karlštejně.

Během následného pročítání sebranych dat jsem v nich identifikovala celkem 25 kódů, pokrývajících mnoho témat. Daly by se rozdělit do několika základních kategorií – kódy

⁹⁶ BRAUN, Virginia – CLARKE, Victoria. *Using thematic analysis in psychology*. In: *Qualitative Research in Psychology*, 3(2).2006, s. 77-101.

zabývající se kulturou a hradem samotným (představení Noc na Karlštejně, jiné akce na hradě, pochválení krásy hradu nebo naopak negativní recenze a další kulturní reference), kódy týkající se jazyka vzkazů (jakýkoliv cizí jazyk, zvláště byla vyznačena ruština a němčina), kódy pokrývající poukázání na okolní svět (zmínky o Třetí říši, projevy panslovanství, vojsko, válka), poté samostatné kódy pro obrázky, významné osobnosti a pro různé poetické a milostné vzkazy.

Výsledkem celé analýzy se staly dvě tabulky, obě přidané jako přílohy k této práci. První tabulkou byla tabulka vzájemné kookurence kódů (viz Příloha 1). Prozrazuje nám, v jakém počtu se spolu objevovaly jednotlivé kódy. Pro uvedení příkladu z ní můžeme vyčíst, že z celkem 78 cizojazyčných vzkazů, bylo zaznamenáno celkem 20 německých a 31 ruských. Druhá tabulka nám dává celkový přehled o tom, jak často se různé kódy objevují v konkrétních pamětních knihách a o celkovém počtu kódů v každé knize (viz Příloha 2). Víme díky ní například, že v rámci analýzy bylo celkově aplikováno 562 kódů. Nejčastějším byl kód „zahraniční návštěvník“, který se dohromady vyskytl 88krát. Knihou s nejvíce vzkazy je kniha z let 1943-1945 s celkovým počtem 140 vzkazů. Tato data byla pouze shrnuta jako top příklady pro každou tabulku; její kompletní znění je v příloze.

Kódy jsem po dokončení tabulek znovu přečetla a rozřídila je do samostatných témat. Tyto tematické okruhy se staly základním bodem analýzy.

3.4 Výsledky analýzy

V rámci této podkapitoly postupně odpovím výzkumné otázce stanovené na počátku této kapitoly a ke konci shrnu výsledek celého výzkumu aplikovaný do předem vyhraněné metodologie.

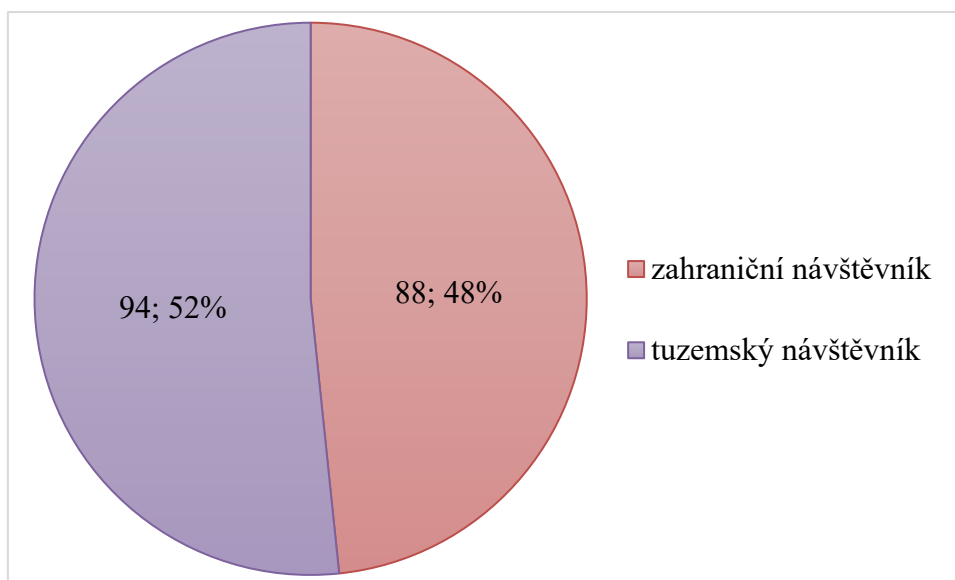
3.4.1 Kdo tedy byl onen návštěvník a komu byly vzkazy adresovány?

3.4.1.1 Zahraniční návštěvníci

Pro lepší pochopení toho, kdo všechno se mimo Čechy mohl za sledovaného období dostat na Karlštejn, nám napomáhají částečně zachovalá data o návštěvnosti hradu z některých let. Ač v poválečném období standardně hovoříme o několika tisících návštěvnících ročně, za války tomu bylo jinak. Ze statistik můžeme vyčíst, že běžně se na Karlštejn vypravilo jen pár desítek zahraničních turistů ročně. Tato data nemusí být až tak překvapivá, pokud

vezmeme v úvahu, že jestliže se kdokoliv z okolních či vzdálených zemí do Protektorátu Čechy a Morava za druhé světové války dostal, návštěva památného hradu byla asi jednou z jeho posledních starostí. Zároveň je ale třeba myslet na to, že ve válečných statistikách jsou zaznamenáváni Češi a Němci dohromady, což zkresluje práci s daty.

Při porovnání dat z přepisů, analýzy a dostupných pramenů jsem došla k mírně překvapivému závěru, a to, že tito zahraniční turisté se více rozepisovali do pamětních knih než tuzemští návštěvníci. Prozrazují to i ta nejzákladnější data. Kód pokrývající všechny záznamy psané zahraničním návštěvníkem se objevil celkem 88krát, což činí necelých 48 % ze všech 182 záznamů. Tento poměr je vyznačen i níže v grafu. Přitom i v nejsilnějším roce na zahraniční návštěvy, v roce 1947, kdy Karlštejn navštívilo 6 326 zahraničních turistů z celkových 91 tisíc, je 53 % zápisů v knihách psáno cizím jazykem. Zároveň většina cizinců přicházejících na hrad cestovala v rámci větších skupin a zájezdů. Přes 66 % procent skupin zanechávající textové vzkazy v knihách byli právě zahraniční turisté. Můžeme tedy pracovat i s teorií, že návštěvníci mohli být k zanechání vzkazu motivováni svým delegátem anebo je jen nadšení z daleké exotické cesty inspirovalo.

Obrázek -1 Poměr zahraničních a tuzemských návštěvníků v karlštejnských pamětních knihách

Nacházíme však ale i případy zahraničních návštěv, jejichž přítomnost na hradě byla zaznamenávána česky. Konkrétně se jedná o 10 případů. Jejich valná většina pochází z poválečného období, kdy občas delegáti významnějších návštěv podepisují svoje svěření

v češtině. Dozvídáme se takto například o návštěvě rotterdamského starosty, delegace RAF nebo výletu polských prokurátů.⁹⁷ Ojedinělým případem jsou poté zápisy nejspíše původně českých rodáků nebo minimálně lidí, jejichž rodiny před nějakou dobou emigrovaly do zahraničí. V roce 1937 se setkáváme s pozdravem od návštěvníků, kteří dorazili až z Montany a následně v červenci s jistou návštěvnicí Janou, která se nechala slyšet jako „věrná Češka z Vídně a z Ameriky“.⁹⁸

Zmínkou o věrné Češce se dostáváme k též zajímavému fenoménu, který spatřujeme převážně v poválečném období. S koncem druhé světové války hrad Karlštejn mělo příležitost navštívit nemálo vojenských jednotek podílejících se na osvobození našich zemí a jedni z těch nejvýřečnějších byli sovětští vojáci. Jimi psané vzkazy v nadpoloviční většině dominují pamětním knihám v letech 1945-1947.⁹⁹ V rámci analýzy jsem v nich našla několik společných motivů. V polovině případů se nezapomněli poklonit kráse Karlštejna, hojně i s odkazem na bohatou a udatnou českou historii, často ovšem i zdůrazňovali fakt, že právě zvítězili nad německým nacismem. Avšak česká historie není něčím, s čím by mohli přímo souznít. V jejich paměťovém rámci spadá Karlštejn do myšlenky velkých slovanských dějin, na které se společně mohou odkazovat, a díky tomu si můžou najít i s hradem propojení. Například „*Přátelství národů slovanských bude trvat navěky a žádná síla na světě nemůže narušit jejich přátelství. Ať žije přátelství národů Sovětského svazu a Československa*“.¹⁰⁰

Následně se po válce setkáváme s celým spektrem národností, s Poláky, Brity až po Indy. Jejich vzkazy nám přináší většinou úsměvné poznámky, například přání moci se na hrad přestěhovat, vychvalování jeho krásy nebo zmínky o radosti z konce války. Poprvé zde lze identifikovat i funkci pamětní knihy jako i recenzního prostředku, a sice, kdy dánští návštěvníci si v srpnu 1947 do knihy postěžovali, že hrad nemohou procházet sami, ale jedině s průvodcem, kterému není rozumět.

Jak to však bylo za války samotné? Dominovali též mezi zahraničními návštěvníky Němci? Vzhledem k tomu, že se zde nemůžeme opírat o oficiální hradní statistiky, znovu se

⁹⁷ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 39, 1945-1952*.

⁹⁸ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 34, 1939-1940*.

⁹⁹ Konkrétně se bavíme o 33 vepsaných vzkazech z celkových 56 cizojazyčných vzkazů v období 1945-1947.

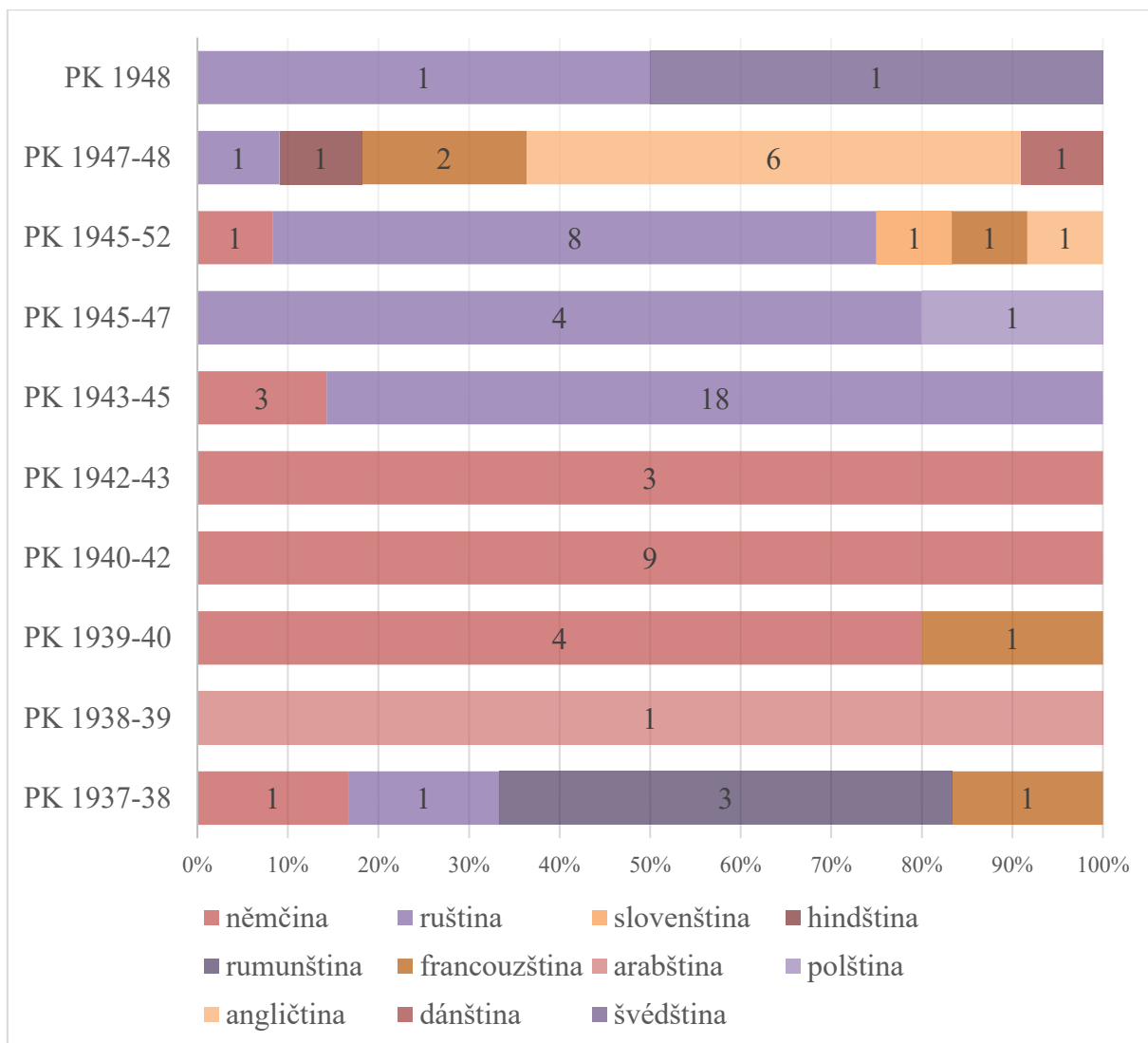
¹⁰⁰ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 39, 1945-1952*.

pokusíme alespoň o sondu ze vzkazů. Za celé období války se setkáváme s 21 vzkazy psaných v němčině, z nichž 11 bylo vneseno vojáky jednotek SS. Tato čísla se nemusí zdát jako příliš vysoká. Avšak při porovnání dat z Tabulky 2 zjišťujeme, že německy psané zápisy tvořily často drtivou většinu všech zahraničních vzkazů. Konkrétně můžeme napočítat pouze dva vzkazy v jiných jazycích, a to jeden rumunský a druhý bulharský, oba vyzdvihují krásu hradu. Už z těchto počtů můžeme usoudit, že skutečně nejfrekventovanější národností za války byli Němci.

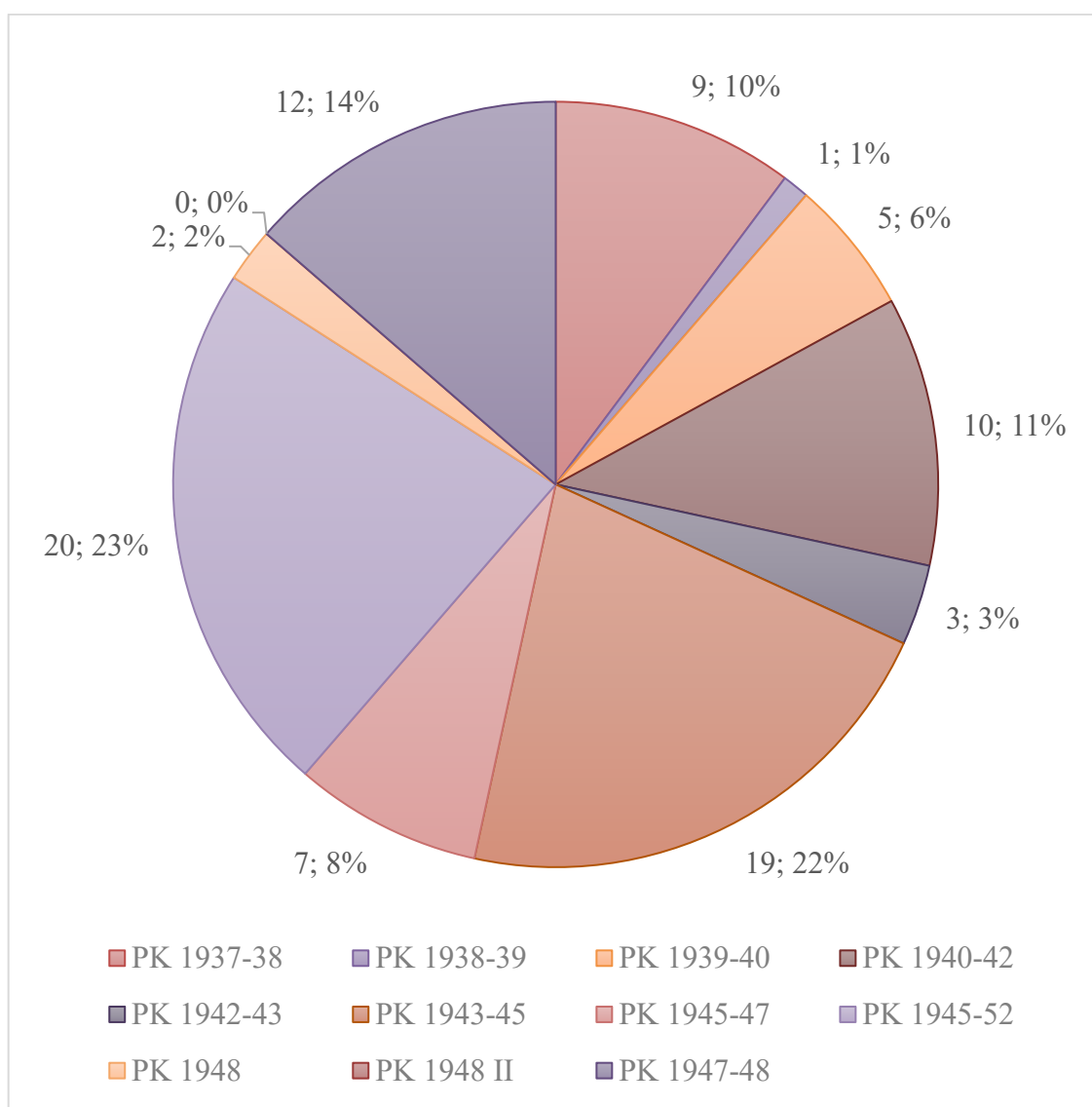
Jak již bylo zmíněno, polovina vzkazů pouze vypovídá o výpravách jednotek SS na Karlštejn. Jediná z nich, která je detailněji popsána, je výše zmíněná zpráva z cvičení konaného na Vánoce roku 1942. Ve vzkazu se schovává i zmínka o tom, jak se vojákům podařilo udržet památník němectví v Čechách“. Tato nacistická interpretace českých dějin se jinak v pamětních knihách příliš nevyskytuje. Naopak zbytek německých vzkazů, ať jakkoliv prozaických, tuto interpretaci ani zdaleka nezmiňuje. I z toho můžeme usoudit, že i přes jistou snahu režimu nebylo ani německé obyvatelstvo tolik motivováno k okomentování dědictví hradu v rámci Německé říše a že se tato motivace držela spíše ve vyšších kruzích. Ukazuje to, že němečtí návštěvníci hradu nevnímali aktivní propojení s hradem jako místem paměti, i přes ideologické snahy, koncept místa paměti zde „nefungoval“.

Celkově nám toho pamětní knihy o zahraničních návštěvnících prozrazují v několika konkrétních oblastech. Nejen že víme, že jejich markantní část přijížděla pravděpodobně v zájezdových skupinách, tak též byli jedni z těch, kteří se do knih vyjadřovali častěji než tuzemští návštěvníci. Z válečného období zjišťujeme, že hrad byl cílem převážně německých turistů, z nichž velká část byly jednotky SS. Tyto jednotky byly na základě dat i ty jediné, které aktivně propagovaly myšlenku nacistické ideologie o Karlštejnu jako symbolické perle německé východní gotiky, truhlici pro říšské korunovační klenoty. Po válce se knihy staly prostředkem pro vyjádření euforie z konce konfliktu. Zároveň nám pamětní knihy zanechaly i zprávy o některých význačnějších zahraničních návštěvách hradu. Knihy trochu přeměnily svou funkci pro tyto návštěvníky ve sledovaném období. K jeho konci se i s větší frekvencí lidí a rovněž s nadšením z doby staly dalším prostorem pro turisty, ve kterém mohli vyjádřit své štěstí a také potěšení z výletu, který tehdy s koncem války mohli uskutečnit.

Následující grafy sledují národnostní poměr v pamětních knihách a poměr zahraničních návštěvníků do nich píšících.

Obrázek 2 - Zahraniční návštěvníci v karlštejských pamětních knihách a poměr častosti němčiny a ruštiny

Obrázek 3 - Poměr toho, která pamětní kniha má nejvíce zápisů v cizím jazyce

3.4.1.2 Domácí návštěvníci

Věnovala jsem se již návštěvníkům, kteří vyrazili na Karlštejn ze zahraničí. Je zde však otázka, co nám pamětní knihy vypovídají o tuzemských výletnících. Z počátku můžeme říci, že jejich vzkazy tvoří asi 57 % všech zapsaných zpráv, a to i přes to, že čeští návštěvníci v počtu návštěvníků na Karlštejně masivně dominovali. Konkrétně hovoříme většinou o 5krát-10krát větším počtu domácích turistů než cizinců. I tak neměli Češi ani případně Slováci nutkání do pamětních knih přispět výrazněji než jiní. Konkrétní důvody se již nejspíš nedozvíme, můžeme se pouze opírat o domněnky a nápady, které by se mohly týkat menší národní výřečnosti nebo jednoduše toho, že příchozí nepovažovali pamětní knihu za tak

signifikantní bod své návštěvy. Ale i ze vzorku, který se nám dostal, získáváme zajímavá data. Například žánrem, se kterým se v jiném jazyce nesetkáme, jsou vzkazy milostné. Není jich mnoho, šlo o pouze dvě milé zprávy. Jsou veršované a mířené tajemně neznámé.

Víme, že podepisující se Češi mluvili více sami za sebe než za skupinu či zájezd a jejich vpisky často opěvovaly krásy hradu samotného. Oproti cizojazyčným vzkazům máme poznatky i o akcích konaných na Karlštejně. K překvapení mnohých jsou to většinou záznamy představení hry „Noc na Karlštejně“, jejíž uvedení se postupně stalo pro Karlštejn tradicí – dodnes ji každoročně navštěvují tisíce lidí. Z celkem osmi zmínek máme pouze jednu, která se uskutečnila za války, a to 2. července 1943, kdy se jako autor provedení tehdejšího představení podepisuje Kladenská činohra. Jedná se o jediné, zdokumentované provedení tohoto představení. Za války byla pravděpodobně zahrána již jenom jednou, a to při zahájení již výše uvedeného Týdne mládeže. Nejčastěji je toto představení zmiňováno v poválečné době, což vzhledem k pramenné základně vypovídající o tom, že se v letech 1946-1948 konala představení po většinu léta, není překvapující. Polovina těchto vzkazů byla vepsána herci, kteří se na představení podíleli. Skoro to vypadá, jako by se po skončení svého působení zde na Karlštejně v rámci tohoto nesmrtelného představení šli zapsat i do místní pamětní knihy, aby propojili své jméno s dějinami velkého hradu.

Setkáváme se v česky psaných vzkazech s fenoménem toho, že se v nich objevují častěji reference ke světovému dění. V tomto kontextu funguje kniha jako vzkazník budoucímu čtenáři, který ho má buďto motivovat či mu povědět více o realitě doby, kdy byl tento text zapsán. Těchto pár vzkazů ve mně vyvolává pocit, že pamětní kniha schovaná v nitru národem milovaného klenotu se mohla stát i také manifestem pro další. Vzkaz toho rázu se poprvé objevuje již v srpnu 1937. Je to jednoduchý, stručný vzkaz „*Nedějme se.*“¹⁰¹ Provolání k národu, případně k národní hrdosti - „*Zdar naší drahé vlasti!*“, „*Vlasti zdar!*“¹⁰², „*Karlštejn – hrad otce vlasti, českého krále*“¹⁰³ a několik dalších. Pamětní knihy se, i když v takto omezeném počtu, staly prostorem pro šíření národní myšlenky, která nebyla nijak cenzurována. I válečná každodennost se dá v knihách nalézt. Vzkazy zmiňující

¹⁰¹ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 32, 1937-1938.*

¹⁰² SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 34, 1939-1940.*

¹⁰³ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 35, 1940-1942.*

kolikátý rok války je, případně vzkaz z jara roku 1943 dodává „*mámé se dobře samé brambory, tuřín a pivolín*“.¹⁰⁴

Radost z konce války byla v knihách evidentní. Jak popsáno v předchozí kapitole, v květnu 1945 je strana knihy rozdělena důraznými čarami. Tato radost je též evidentní ze vzkazů. Frekventovaně se setkáváme s obdivem spanilosti hradu, ale i s oslavami konce války. Trauma válkou způsobené umocnilo tuto radost. Pro mnoho domácích návštěvníků byla první návštěva hradu po osvobození výrazně emocionálním zážitkem, což dokládají záznamy v pamětních knihách.

Jedním takovým svědectvím je vzkaz Vojty Kučery z Brna, datovaný 4. červnu 1945, který píše: *"Poprvé na Karlštejně, jako bývalý vězeň Terezie."*¹⁰⁵ Tento vzkaz nejenže poukazuje na osobní osvobození a návrat k normálnímu životu po traumatizujícím období, ale také zdůrazňuje Karlštejn jako místo, kde se lidé mohli znovu spojit se svou historií a identitou. Pro Vojtu Kučeru, stejně jako pro mnohé další, představovala návštěva Karlštejna symbolický návrat k tradicím a hodnotám, které byly během války potlačovány. Některé vzkazy odkazují na naši velkou historii a velebí vznik nové republiky. *„Jako první hosté v nové Československé republice setkal jsem se po delší době se svým kamarádem a přítelem architektem Jindřichem Sechertem, jenže nás se svou dcerkou Maruškou provedl hradem. Přeji všem příštím návštěvníkům tohoto staroslavného hradu, aby si uvědomili naši slavnou historii, kdy Čech znamenal bojovníka. Doufáme pevně, že příští národ svojí svorností a houževnatostí udrží pro všechny příští generace naši novou drahou republiku.*¹⁰⁶

Karlštejn je v poválečném období převážně zaplavován chválou a mnohokrát je zdůrazňován jeho historický význam. Valná většina těchto vzkazů vzpomíná na Karla IV. a jeho odkaz *„Kde Karel IV. sníval, kde chvíle oddechu míval, děvečky z Těšínska přišly, aby tu našly zkamenělé vzpomínky a odkaz všech Čechům i jim.*¹⁰⁷ To nám umožňuje lépe nahlédnout do toho, s čím si lidé Karlštejn nejvíce spojovali, a to, že Karel IV. je v tomto kontextu často zmiňovaný, pravděpodobně nikoho nepřekvapí.

¹⁰⁴ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 36, 1942-1943.*

¹⁰⁵ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 37, 1943-1945.*

¹⁰⁶ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 37, 1943-1945.*

¹⁰⁷ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 40, 1947-1948.*

S vysloveně negativním vzkazem na adresu hradu se nesetkáme, pouze jeden je směřován hradnímu personálu. V létě 1947 se objevuje vzkaz „*Hrad máte krásný, ale personál máte hrubý a neotesaný.*“¹⁰⁸ Očividně se tento vzkaz nesetkal se souhlasem, když je hned pod ním výrazně napsáno „*Není to pravda!*“¹⁰⁹ Tato drobná interakce nám dodává zajímavý faktor do analýzy, a to, že pamětní knihy skutečně někdo četl. Ať už to byl návštěvník, nebo správa hradu, našel se někdo, kdo o zápisy projevil zájem a četl si v nich.

Souhrnně můžeme říci, že české vzkazy, ať už jakkoliv méně frekventované, jsou v porovnání se vzkazy zahraničních hostů o stupeň osobnější. Častěji odkazují i na okolní události a více prozrazují sami o sobě jako o návštěvníkovi. Návštěvní kniha pro ty, kteří se rozhodli vepsat nějaký vzkaz, často funguje jako časová schránka, do které se mohou zaznamenat zprávy pro budoucí pokolení, anebo svým současníkům podpořit ducha. Skrze tyto vzkazy se Karlštejn stává doručovatelem a rovněž strážcem lidských osudů.

3.4.2 S jakými typy vzkazů se můžeme setkat?

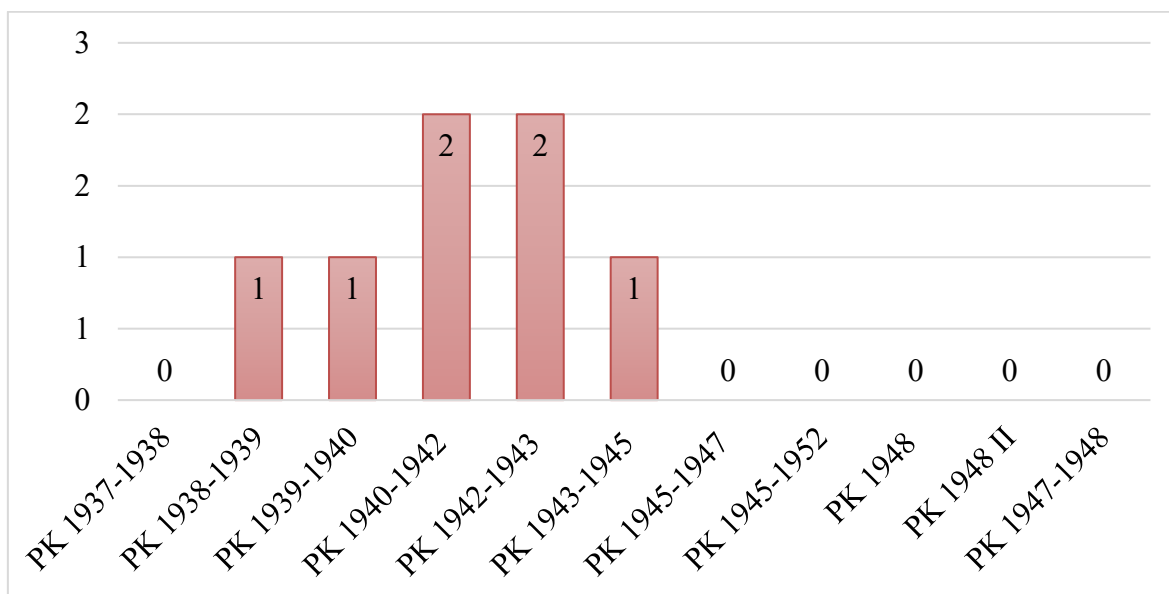
Nejčastějšími vzkazy, se kterými tato analýza pracuje, jsou vzkazy textového rázu, drobné vpisky nebo celé odstavce textu. Avšak dalším, s čím se v knihách můžeme setkat, jsou vzkazy v podobě malůvek a jiných neslovních vyobrazení, například notových zápisů.

Počet jakýchkoliv obrazových vypočtení byl v pamětních knihách skutečně omezený, přičemž alespoň drobná malůvka je něco, co dnes do knih vnáší téměř každý druhý návštěvník. Zajímavé obrázky nacházíme ve válečných letech. Do sledovaného prvku byly též začleněny hákové kříže, které se v knihách objevily celkem dvakrát, a jeden z nich byl přikreslen k návštěvě jednotky SS. To zvláště vypovídá o návštěvnících hradu za války, kteří ať už pocházeli z Čech, Moravy či Německa, nebylo jejich primární motivací šířit dále tento nacistický symbol.

Dále se setkáváme se dvěma případy nevhodných obrázků pro nezletilé, vkreslených do knih. Toto však na místě, kde se může veřejnost volně vyjadřovat, není až tak překvapivým jevem. Zbytek nalezených vyobrazení nám vypráví o několika talentovaných duších, které se rozhodly ukázat Karlštejnu trochu svého nadání (viz Příloha I).

¹⁰⁸ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 40, 1947-1948.*

¹⁰⁹ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 40, 1947-1948.*

Obrázek 4 - Frekvencovanost obrazových prvků v karlštejnských pamětních knihách 1938-1948

3.4.3 Karlštejn jako místo paměti a jeho proměna

Slovy Pierra Nory, „*místa paměti pohlíží zpět, jsou to „sošky“ vypovídající o jiné době a o iluzích věčnosti*“.¹¹⁰ A přesně tím je Karlštejn i pro ty, kdo píše do jeho pamětních knih. Je to statický bod, který v sobě přechovává národní historii. Může být až tak blízkým díky tomu, jaké velikány našich dějin k sobě pojí, že se lidé nebojí mu často ani svěřit svoje strasti. Proměna vnímání Karlštejna v námi sledovaném období je jako jízda na imaginární horské dráze. Karlštejn v předválečném období je obrazem toho, co z něj vytvořilo 19. století. Hrad, který se obrozenci snažili vyzdvihnout do nebes jako poklad českých zemí.

V knihách se projevuje již nejistota před počátkem války, kdy se v srpnu anonym nechá slyšet „*Nedejme se.*“¹¹¹ Detailnějšímu rozboru prožívání válečného období skrze vzkazy se věnují předchozí kapitoly. V závěru však analýza prozrazuje, že snahy nacistického režimu se dlouhodobě nepromítly do vnímání hradu. Trauma způsobené válkou naopak napomohlo větší propagaci Karlštejna jako jednoho z míst, kde si člověk mohl připomenout, co to znamená být Čechem. Čím více lidí na Karlštejn přijíždělo, tím frekventovanější bylo

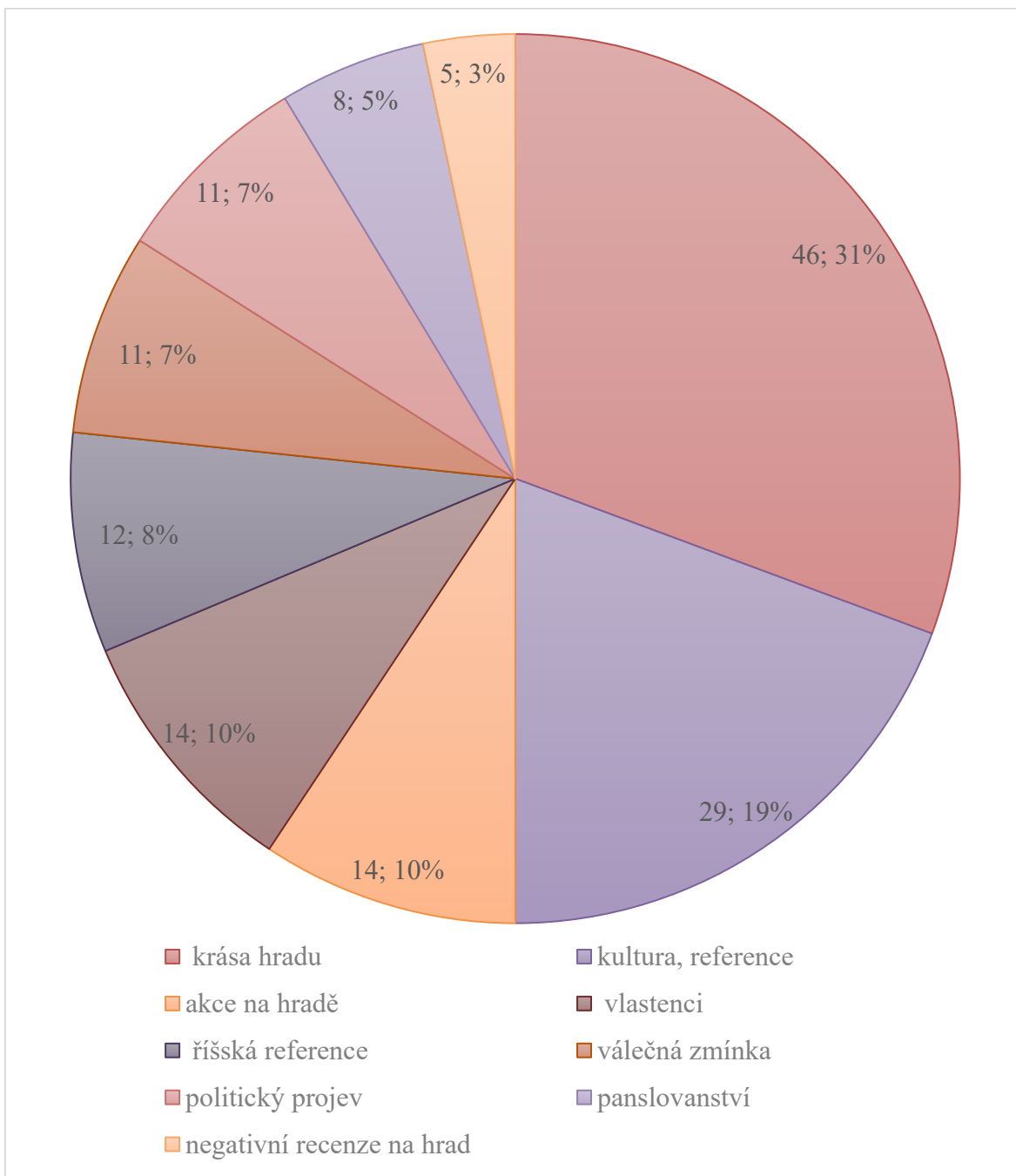
¹¹⁰ NORA, Pierre. *Mezi paměti a historií: problematika míst*. In: MAYER, Françoise – BENZA, Alban – HUBINGER, Václav (eds.): *Antologie francouzských společenských věd: město*. Praha, 1996, s. 42-43.

¹¹¹ SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní kniha 32, 1937-1938*.

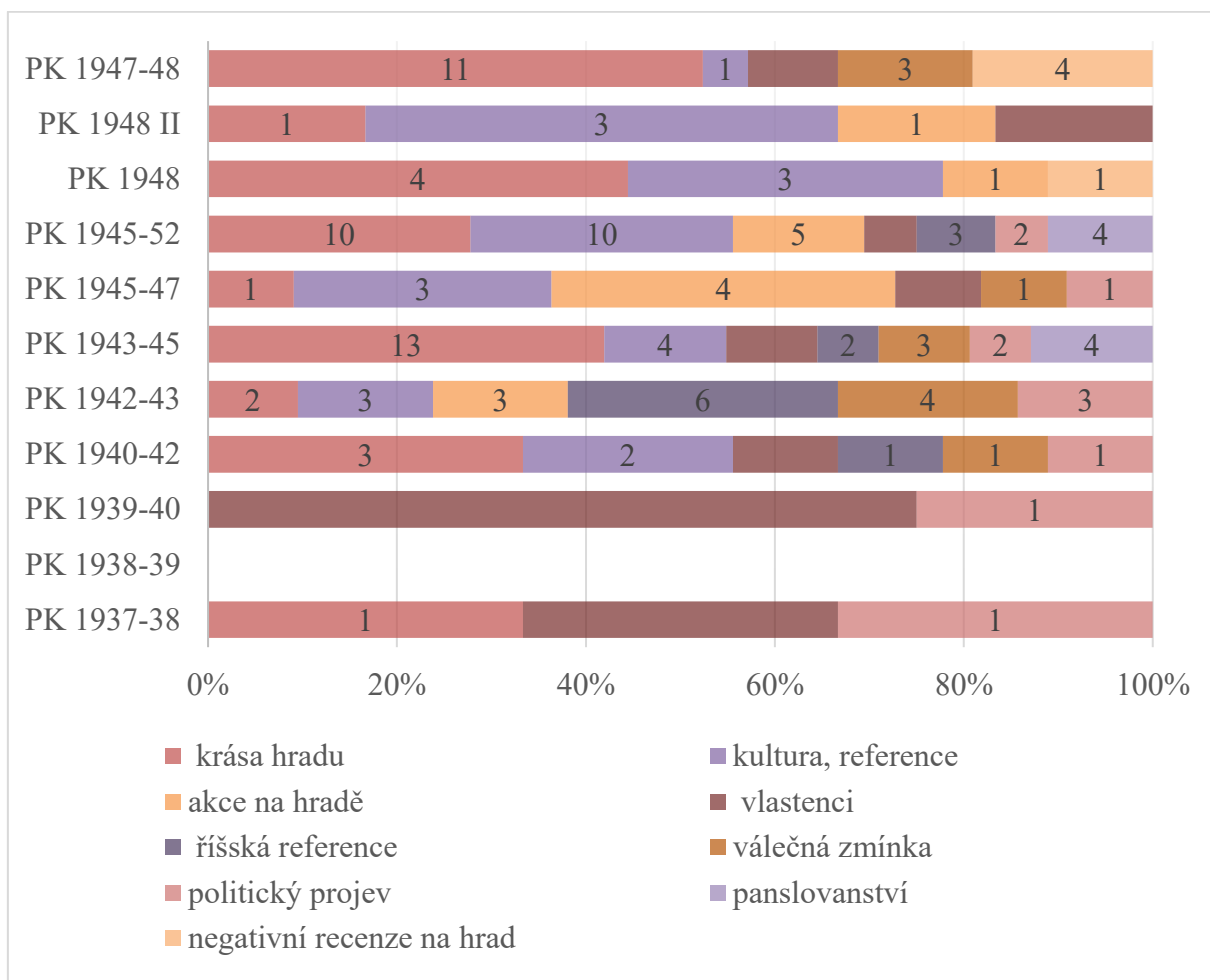
využívání pamětních knih. Po válce se též stal symbolickým místem pro důležité návštěvy a výletem za odměnu pro vojáky, kteří byli u osvobození země. Nejvyšší počty vojenských zájezdů na hrad zaznamenáváme v poválečném období.

Jen za rok 1948 se stihly zaplnit dvě a půl knihy podpisy nadšených návštěvníků společně oslavujících jak české dějiny, tak i tehdejší 600leté výročí hradu. Pokud tedy válka něčemu pomohla, bylo to naopak posílení národního cítění, které následně po vítězném únoru bylo obzvláště upevňováno i z vládních pozic.

S využitím předchozích poznatků zjišťuji, že ač do pamětních knih hradu psalo malé procento jeho skutečných návštěvníků, samotná pamětní kniha u tuzemských návštěv fungovala i jako deník, kterému mohli svěřit i kontext doby, ve které žili nebo radosti, které je potkaly. Zahraniční návštěvníci naopak obdivovali krásu hradu, ale spíše se nesnažili propojit s jeho historií. Tyto snahy se objevují pouze u německých textů z dob války a následně u poválečných návštěvníků z Polska a Sovětského svazu, jejichž zmínky o velké slovanské historii nám prokazují jejich snahu o napojení do narativu našich dějin a jejich propojení s Karlštejnem samotným. Analyticky představené nejčastější motivy v pamětních knihách jsou zobrazeny v následujících grafech.

Obrázek 5 - Nejfrekventovanější témata ve vzkazech pamětních knih

Obrázek 6 - Nejčastější témata v jednotlivých pamětních knihách

Závěr

Hrad Karlštejn byl po staletí nesporným symbolem české historie a národní identity. Během této doby prošel mnoha změnami, a to nejen vzhledového rázu, ale též v jeho obecné percepci. Před druhou světovou válkou došlo k největší proměně vnímání hradu v průběhu 19. století. Od romantizování hradu německými autory, přes zvýšený zájem obrozenců, vše završeno velkolepou rekonstrukcí na přelomu 19. a 20. století. Rekonstrukce, ač často kritizovaná pro svou agresivitu a rozsah, dala Karlštejnu novou tvář a znovu a v lepším stavu mu umožnila přivítat ve svých zdech zvědavé návštěvníky. S koncem první světové války se hrad stal majetkem znovuobnoveného Československého státu a představoval jeden z jeho klenotů. Přímé napojení na dobu Karlovu, na dobu otce vlasti a Země Koruny české, mu nikdo nemohl odepřít a Karlštejn zářil dál.

Zlom nastal s druhou světovou válkou. Hrad byl aktivně zapojen do ideologického plánu nacistů. Místo turistického cíle mohlo být například výchovné nebo výzkumné středisko, ale nakonec i pro zájmy z vyšších míst byl otevřen veřejnosti. Jeho dějiny však byly vykládány jinak. Hrad již nebyl nositelem českých dějin, ale pouze těch říšských. Jako původní místo pro uložení říšských korunovačních klenotů se stal podpůrným argumentem pro právoplatné zahrnutí českých zemí do třetí říše.

Po válce došlo postupně k obnově českého vnímání Karlštejna jako symbolu národní identity a hrdosti. Poválečná euforie tento proces pouze urychlila. Češi se s radostí vrátili k obdivování hradních prostor, které byly ochráněny před strašlivou válkou, a společně s Karlštejnem vstupovali do zářné budoucnosti.

Celá tato interpretace proměny Karlštejna byla v předkládané práci podpořena kvalitativní analýzou pamětních knih hradu. Samotná analýza blíže vypověděla o povaze návštěvníků, o jejich možné motivaci k psaní textů a také o tom, jak často do knih vepisovali. Oproti dnešním dnům, kdy člověk spatří téměř každého desátého návštěvníka přistupovat k pamětní knize a vepsat i krátkou větu, se tato zvyklost dříve dosti lišila a nebyla tak častá. Překvapivě jsem zjistila, že zahraniční návštěvníci mnohem častěji do knih vepisovali vzkazy, i když byly méně osobnější a primárně rozebíraly krásu hradu. Vzkazy tuzemských návštěvníků nebyly tolik frekventované, naopak byly osobnější a poukazovaly na jejich bližší vztah k hradu.

Jedním z cílů práce bylo prozkoumání využitelnosti pamětních knih na poli paměťových studií. Na základě dat zhodnocuji, že pamětní knihy jsou cenným zdrojem nahlížejším na osobnost návštěvníka hradu. Může prozradit více o jeho propojení s danou památkou či muzeem. Jedná se o práci zdlouhavou, avšak dodá nám konkrétní informace o myšlenkách lidí v konkrétní historické epoše. Pamětní knihy reflektují narativ své doby a dle mého úsudku by se nemělo zanedbávat jejich využití nejen v historické vědě.

Tato práce budiž též odpovědí na mnohokrát opakovanou otázku, kterou každý z mých kolegů na Karlštejně alespoň několikrát za své působení na hradě slyšel: „*A prosím Vás, netušíte, co se tady na hradě dělo za druhé světové války? Jak to tu prožívali?*“

Seznam použitých zdrojů

Prameny

Archiv ČT, Týden ve filmu, 1948/22.

Národní archiv ČR v Praze, fond 1799, sig. 109-4/1434.

Národní archiv ČR v Praze, fond Státní památková správa (SPS), karton 236-239.

Národní archiv ČR v Praze, Sběrka staničních kronik inv. č. 496 *Pamětní kniha staničního úřadu Karlštejn. 1945-1949.*

Národní památkový ústav, úřední odborné pracoviště středních Čech, knihovna NPÚ, sig. 259, *Stavebně historický průzkum hradu. 1975.*

SH Karlštejn. Archiv správy hradu, *Pamětní knihy 32-43, 1937-1949.*

Správný kluk: časopis radostného mládí. Brno: Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, 05.07.1944, 2(14), Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7164eda0-f123-11e9-9f6f-5ef3fc9bb22f>.

Literatura

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku.* Praha, 2001.

BAREŠ, Petr. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře.* Praha, 2010.

BENEŠOVÁ, Petra. *Hrad Karlštejn ve 20. století.* Diplomová práce, PedF UK, Praha 2014.

BRAUN, Virginia – CLARKE, Victoria. *Using thematic analysis in psychology.* In: *Qualitative Research in Psychology* 3(2).2006, s. 77-101.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn.* Praha, 1965.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn: státní hrad.* Praha, 1972.

FINDEN, Paula. *Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy.* Berkeley, 1994.

GOTTFRIED, Fehr. *Burg Karlstein.* Berlin, 1944.

GOTTFRIED, Libor. *Sto let hledání „ducha Karlštejna“.* In: *Památky středních Čech* 2/2013, roč. 27, 2013, s. 23-24.

- HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie (ed.). *Kolektivní paměť*. Praha, 2009.
- HRDINA, Zdeněk – KUNT, Miroslav. *Historie pamětních knih na železnici*. NA, Praha, 2016.
- CHYSKÝ, Čeněk. Karlštejn. Praha, 1946.
- JAGOŠOVÁ, Lucie. *Co vzkazují návštěvníci muzeu? Kvalitativní analýza návštěvní knihy*. In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta (ed.). *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*. Praha, 2010, s. 684-692.
- JANČO, Milan. *Příběh prezentace tzv. ložnice Karla IV. na Karlštejně (1898-1960)*. In: *Památky středních Čech 1/2013, roč. 27, 2013, s. 44-51*.
- KLETZL, Otto. *Die deutsche Kunst in Böhmen und Mähren*. Mnichov, 1941.
- KREMER, Vilém Václav. *Muzeum na hradě Karlštejně: Dějiny a popis karlštejnského muzea*. Čáslav, 1982.
- KUBŮ, Naďa – KADLEC, Miloš – FAMĚROVÁ, Dagmar – HOLUB, Jiří – WAGNER, Petr. *Metodika průvodcovské činnosti na hradech a zámcích a dalších zpřístupněných památkách*. Praha, 2014.
- KUBŮ, Naďa. *Karlštejn – vznik a vývoj hradního muzea a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci*. In: BAREŠ, Petr. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha, 2010.
- KUBŮ, Naďa. *Průvodce po hradních expozicích na Karlštejně: Připomenutí památných exponátů v hradních prostorech do roku 1945*. In: *Památky středních Čech 1/2013, roč. 27, Praha, 2013*.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009. s. 269-276.
- MACDONALD, Sharon. *Accesing audiences: visiting visitor books*. Vol.3, No.3, 2005, s. 119-136.
- MENCLOVÁ, Drahoslava. *Restaurace hradu Karlštejna*. In: *Zprávy památkové péče, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 116-117*.

NORA, Pierre. *Les Lieux de mémoire*. Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), Paris, 3 díly – La République (1 vol., 1984), La Nation (2 vol., 1986), Les France (3 vol., 1992).

NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. In: MAYER, Françoise – BENSA, Alban – HUBINGER, Václav(eds.): *Antologie francouzských společenských věd: město*. Praha, 1996, s. 40-63.

ŘEHOŘ, Tomáš. *Hrad Karlštejn – z pohledu teorie a praxe památkové péče ve 20. století*. Diplomová práce. FF UPCE. Pardubice, 2015.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl 6. Podbrdsko. Praha, 1889.

SEDLÁČEK, August. *Průvodce na Karlštejně*. Praha, 1884.

SOUKUP, Karel. *Karlštejn*, Praha, 1963.

STRAUSS, Anselm L. – CORBIN, Juliet: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, 1999.

ŠTORM, Břetislav. *Úpravy Císařského paláce na Karlštejně*. Památky středních Čech 27, 2013, s. 33-43.

TŮMOVÁ, Ludmila. *Pamětní knihy a jejich role v muzejních institucích*. In: Muzeum roč. 57, č. 2. Praha, 2019.

UHLÍKOVÁ, Kristina. *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939)*. Praha, 2010.

VENCLÍK, David. *Karlštejnské návštěvní knihy jako pramen k dějinám 19. století*. in: Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře, Jaroslav MALICKÝ – Ladislav JANOVEC – Ilona GWÓZDŹ-SZEWCZENKOG (eds.), Radków – Wrocław – Praha, 2009. s. 277–291.

VENCLÍK, David. *Z Prahy na Karlštejn pěšky aneb putování za hranice metropole do Českého krasu*. [online], Ekolist.cz, dostupný z: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/zprahy-na-karlstejn-pesky-aneb-putovani-za-hranice-metropole-do-ceskeho-krasu>. (2024).

VENCLÍK, David: *Strážce historické paměti: proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století*. Praha, 2021.

Seznam příloh

Příloha 1 a 2 jsou tabulky, které obsahují všechna data. Jsou bohužel příliš velké, abych je mohla vložit přímo do práce. Jsou k nalezení v Digitálním repozitáři UK.

Seznam obrázků a grafů

Obrázek -1 Poměr zahraničních a tuzemských návštěvníků v karlštejských pamětních knihách	30
Obrázek 2 - Zahraniční návštěvníci v karlštejských pamětních knihách a poměr častosti němčiny a ruštiny	33
Obrázek 3 - Poměr toho, která pamětní kniha má nejvíce zápisů v cizím jazyce	34
Obrázek 4 - Frekventovanost obrazových prvků v karlštejských pamětních knihách 1938-1948	38
Obrázek 5 - Nejfrekventovanější témata ve vzkazech pamětních knih.....	40
Obrázek 6 - Nejčastější témata v jednotlivých pamětních knihách.....	41